

HERBERT TINGSTEN

Problemet

**Syd
afrika**

B O

Social- och beteendevetenskapliga biblioteket

15000

600456453

SOCIOLOGISKA
INSTITUTIONEN
LUND

Politik

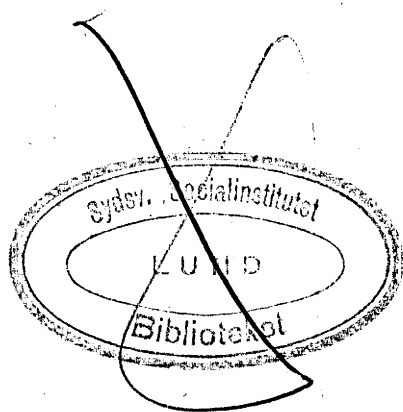
LUNDS UNIVERSITET Soc. inst.

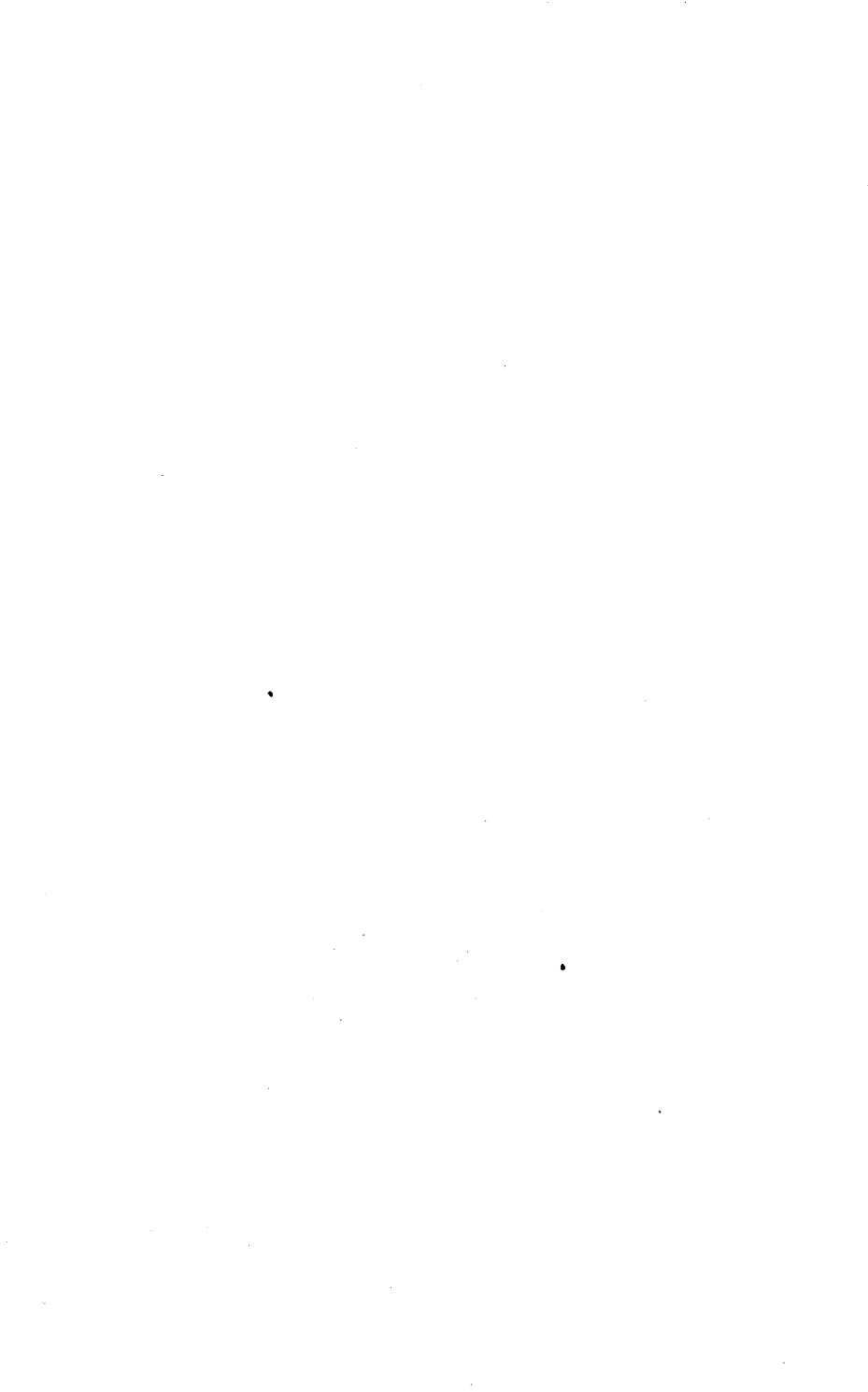

15265

001146778

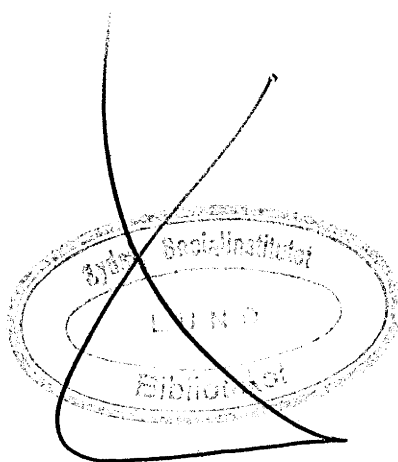
Problemet Sydafrika

HERBERT TINGSTEN

Problemet Sydafrika

STOCKHOLM

ALBERT BONNIERS
FÖRLAG

1954

Copyright. Albert Bonniers förlag 1954

Printed in Sweden

Stockholm. Alb. Bonniers boktryckeri 1954

VOORTREKKERS UTVANDRING

Den 16 december 1838 anfördes en samling utvandrande boer i norra Natal av zulukungen Dingaans arméer. Det blev snarare en slaktning än en batalj, liksom vid så många andra tillfällen under "det stora uttågets" tid. Zuluerna nådde inte fram till den cirkel av oxvagnar som var boernas fästning; gevären träffade visserligen inte säkert på mer än 50—60 meters håll, men det var tillräckligt mot assegajerna, som kunde slungas blott halva detta avstånd. Ingen boer blev dödad av de 500 försvararna, medan 3 000 av 10 000 zuluer sköts ned. Den lilla flod där striden stod blev kallad Blood River; under några timmar var, berättar vittnena, vattnet rödfärgat av blod.

Dagen har blivit, har främst under de senaste åren blivit, ett slags sydafrikansk nationaldag. En nationaldag för de härskande, för boerna, nationalisterna; engelsmännen deltar, men blott halvhjärtat, tafatt och generat; det är boernas seger som firas, deras seger över de svarta och deras frigörelse från England. De svarta, den väldiga majoriteten av befolkningen, deltar inte alls; många av dem ser säkerligen — som en talare vid deras kongress för några år sedan — det stora uttåget som "en väldig plundringsexpedition, smutsad av oskyldiga infödingars

blod", men sådant törs man inte säga längre. Efter hundraårsminnet 1938 fick festen allmera sin nuvarande karaktär av triumf och paroll. Ett väldigt monument började byggas utanför Pretoria; det blev färdigt år 1949, för en kostnad av 7 millioner kronor, och avtäcktes under enastående högtidligheter av den segrande nationalistledaren. Det gamla folkliga namnet på minnesdagen, Dingaans dag, har ändrats till "löftets dag" (the day of the covenant); uttrycket anspelar på att en av boerledarna före striden lovade Gud att boerna, om han gav dem segern, varje år på den dagen skulle tacka honom under särskilda former. Det stora uttåget (the great trek) har blivit en hörnsten i den härskande ideologin; "the voortrekkers" (pionjärerna) har blivit hjältar och inspiratörer; vad som här skett och sker ger ett perspektiv på sydafrikansk historia och på Sydafrika i dag.

Orden trek och voortrekkers har sedan gammalt en särskild prägel i Sydafrika. Den holländska bebyggelse som började vid Kap år 1652 utvidgades ständigt genom att nybyggare på egen hand, ofta i strid mot myndigheternas föreskrifter, gav sig ut för att finna ny mark, handlingsfrihet och ekonomisk säkerhet. Det stora uttåget — 1835 och de följande åren — betingades av skiftande och omstridda orsaker. Man var missnöjd med de styrande, inte minst sedan omkring sekelskiftet överheten blivit engelsk i stället för holländsk, och särskilt över de många föreskrifter som begränsade utnyttjandet av och tillbakaträngandet av de svarta; förbudet mot slaveri, som genomfördes år 1834, var ett väsentligt motiv. I större och mindre grupper körde jordbrukare och framför allt boskapsägare i norra och nordöstra

VOORTREKKERS UTVANDRING

Kapkolonin mot norr, mot de glest befolkade områden som senare blev Oranje- och Transvaal. Av en befolkning på omkring 65 000 vita — vartill kom 40 000 nyss frigivna slavar och 45 000 av blandras — utvandrade 14 000 under årtiondet efter 1835; de viktigaste utvandringsåren 1836—1840 var antalet voortrekkers omkring 6 000. Voortrekkers var i regel välbärgade, ofta f.d. slavägare; på några få undantag när var de boer och fientliga mot de i Kapkolonin politiskt och i allt högre grad även kommersiellt härskande engelsmännen.

I jämförelse med den amerikanska utflyttningen väster ut vid ungefär samma tid var det stora uttåget av blygsamt format. Här gällde det tusenden, i Amerika hundra tusenden och millioner. Från Illinois och Missouri till Oregon och Kalifornien var det 5 000—7 000 km, från norra Kapkolonin till norra Transvaal 1 000 km. Infödningarna var i båda fallen fåtaliga och lätta att besegra. Zulukonungen Chakas härjningståg hade utrotat befolkningen inom stora delar av de områden som boerna kom fram till; i än mindre grad än de amerikanska indianerna hade de svarta i Sydafrika eldvapen. Strapatserna, farorna och dåden var dock tillräckligt stora för att göra uttåget till en legend av äventyr och segrar. Några händelser blev härvid bestämmande: främst zulukungen Dingaans förrädiska mord på boerledaren Pieter Retief och 60 följeslagare, de därefter följande överfallen på en rad boernybyggen med flera hundra personers befolkning samt den hämnande segern vid Blood River. De känslor mot infödingar och engelsmän som drivit fram uttåget stärktes av de svartas förräderi och besegrande liksom av engelsmannens intervention på en viktig punkt. Natal, som boerna redan trodde sig ha erövrat och där de anlagt en huvud-

stad som namngavs efter två ledare (Pietermaritzburg), annekterades efter några skärmytslingar av den engelska kronan; boerna avskars från havet.

Vortrekkers kände sig som bärare av en "vit, kristlig kultur", men det folk de kom från hade i stort sett stått vid sidan av europeisk debatt och ägde, utanför den reformerta kyrkan med dess starka traditionalism, inte någon intellektuell elit. De amerikanska och franska revolutionerna hade gått denna lilla folkspillra förbi. Alla uppgifter tyder på att knappast någon annan bok än bibeln medfördes på de oxvagnar som blivit symbolen för det stora uttåget. Bibeln var därför utgångspunkten för den ideologi som utformades till stöd för utvandringen och erövringen; teoretiserandet skedde till en början utan bidrag från kyrkan, som fördömde uttåget och saknade representanter bland de tidigare utvandrarerna. Boerna trodde sig vara Guds utvalda folk, jämförde den långa vandringen med judarnas tåg från Egypten till Kanaan, såg i de svarta Hams barn, av Gud betecknade som underlägsna och skapade att vara de vitas tjänare. Boerna kände sig som de saktmodiga som skulle besitta jorden och som hade rätt att bruka list och våld för att göra profetian till verklighet; den kalvinska läran om kallelse och förutbestämmelse blev lätt ett redskap för förhåvelsen. Kampen och segern blev bevis för att syftet var rättfärdigt, hårdheten ett villkor för framgångens välsignelse. En herrefolksideologi blomrade fritt inom denna lilla grupp av utvandrare från det onda och besegrare av det underlägsna.

En utmärkt undersökning av voortrekkers politik mot de svarta (Agar Hamiltons "The Native Policy of the Voortrekkers") klarlägger på punkt efter punkt lik-

heterna mellan då och nu. Man införde en lärlingstjänst för barn och ungdom och en skatt i form av arbetsplikt för de vuxna, som i realiteten innebar ett slags slaveri för delar av befolkningen; totalt slaveri omöjliggjordes genom ett avtal med England. Behovet av arbetskraft — kroppsarbete för vita var av gammalt något ovärdigt — kom i konflikt med önskan att avskilja de svarta till särskilda områden. Infödingarna fick inte inneha vapen, men måste inneha pass som visade att de hade anställning och var ute i hederliga ärenden. Klagomålen från missionärer och engelska resenärer över behandlingen av de svarta — ofta utan tvivel överdrivna — väckte samma raseri som i dag kritiken inom Förenta nationerna.

Efter många konflikter med England och skilda infödingsstammar samt framför allt mellan boerledare och deras följn framträdde de båda republikerna Oranjeristaten och Transvaal (Den sydafrikanska republiken) som någorlunda solida och praktiskt taget oavhängiga stater. De hörde till världens mest utformade jordbruks-samhällen; den typiske boern var ägare av en gård på tusentals hektar, med jordbruk och väldiga boskaps-hjordar skötta av svarta underlydande. Statstvånget var svagt i dessa samhällen av vitt spridda, självständiga och stolta egendomsherrar. Men den statsstyrelse som fanns hade, särskilt i Transvaal, inslag av caesarisk "demokrati"; presidenten valdes av folket, hade stor makt och blev, främst under Paulus Krugers långa presidentur (1883—1901 i Transvaal), ledare och härskare. Självfallet hade de svarta inga som helst politiska rättigheter; i Transvaals författning av år 1858 hette det: "Folket

önskar inte tillåta jämlikhet mellan landets färgade och vita invånare vare sig i kyrka eller stat.”

På 1850-talet förespådde en talare i Kapkolonins parlament att de fria republikerna en gång skulle erövra de båda till England hörande kustområdena, Kapkolonin och Natal. De följande årtiondena gjorde inte profetian sannolik. Skilda försök att bilda en sydafrikansk federation misslyckades. Boerrepublikernas planer på att förvärva en väg till havet slog fel. Deras möjlighet till utvidgning norr ut stoppades då England, delvis under Cecil Rhodes ledning, förvärvade Bechuanaland och Rhodesia. På alla håll var Oranjefristaten och Transvaal omgivna av brittiska besittningar; endast i öster fanns en gräns mot ett landområde i en annan stats ägo, Portugisiska Östafrika. Då guldfyndigheterna i södra Transvaal upptäcktes och tiotusentals utlänningar, främst engelsmän, bosatte sig i Johannesburg och Randsburg såg det ut som om voortrekkerrepublikerna genom en fredlig penetration skulle möta samma öde som Kapkolonin och Natal.

Till en början blev dock resultatet av denna infiltration ett helt annat. Transvaal blev en rik i stället för en fattig stat, det kunde skaffa sig en stark militärmakt med de pengar som de hårt beskattade "uitlanders" betalade för sina inkomster på guldfälten; Englands rivaler i Europa (främst Tyskland) började i boerstaterna se ett användbart vapen. Då "Jamesons raid" — det av Joseph Chamberlain och Cecil Rhodes uppmuntrade "privata" infallet i Transvaal från Bechuanaland vid årsskiftet 1895—1896 — blev ett fiasko skickade den tyske kejsaren till president Kruger ett telegram som inte gärna

VOORTREKKERS UTVANDRING

kunde fattas annat än som ett löfte om hjälp mot ett engelskt angrepp.

Boerkriget 1899—1902 kan betraktas som en hänsynslös imperialistisk aktion från engelsk sida. Men det kan också ses som trekkerrepublikernas försök att bli herrar i Sydafrika genom erövring av Kapkolonin och Natal. Boerna angrep, de var till en början starkt överlägsna de engelska försvararna, de räknade på att besätta större delen av det brittiska Sydafrika innan England hann sända tillräckliga undsättningar, de hoppades på en europeisk intervention mot det isolerade England. England segrade, och det är Englands imperialistiska planer som historieskrivningen skjutit i förgrunden.

Då Sydafrikanska unionen bildades år 1910 med full självstyrelse för de fyra till en stat sammanslutna provinserna — de två engelska kolonierna och de två boerländerna — blev basen för den politiska maktkampen i grund förändrad: partier, propaganda och val i stället för stater, fördrag och krig. I den kampen har boerna segrat: inte bara så att de fått majoritet, utan främst så att de "äka" boeridéerna, voortrekkers idéer, blivit de härskande i Sydafrika. Voortrekkers har, skriver deras främste skildrare, historikern Eric Walker, erövrat det gamla brittiska Sydafrika, och därmed har voortrekkers förvandlats till inspiratörer och bärare av ett nationellt patos; man talar nu om voortrekkers med samma vördnad som de talade om sina föregångare, det judiska egendomsfolket.

VOORTREKKERS ÅTERKOMST

Den sydafrikanska unionen, bildad i maj 1910, har haft blott fyra premiärministrar. De har alla varit boer (afrikaner eller afrikander), tre av dem, Botha, Smuts och Hertzog, hade varit boergeneraler, den fjärde, Malan, var en vuxen man under boerkriget, men deltog, som medborgare i den brittiska Kapkolonin, inte i detta. Den man som anses ha de största utsikterna att bli Malans efterträdare, den 72-årige finansministern Havenga, talar med stolthet om de elva sår han fick under kriget. Det sydafrikanska kriget, som det neutralt heter i skolböckerna, har förblivit en realitet i sinnena under mer än femtio år, det förstår man redan av dessa uppgifter.

Att de politiska ledarna varit boer innebär inte att den knappa boermajoriteten (omkring 60 procent) behärskat den brittiska minoriteten. Det ordinära — utom under de senaste åren — har varit regeringar som stött sig på stora delar av båda de vita folkgrupperna. Smuts, ledande politiker under 40 och premiärminister under 14 år, blev i allt högre grad den engelsktalande befolkningens man och är efter sin död år 1950 dess hjälte; även Hertzog, under många år den sydafrikanska, av boerna uppburna självständighetsrörelsens främste representant, vann genom kompromisser förståelse och respekt

VOORTREKKERS ÅTERKOMST

bland sina engelska motståndare. Den brittiska statskonst som få år efter boerkriget beviljade full självstyrelse åt den nya unionen syntes fira en triumf då den ene boer-generalen-premiärministern efter den andre betygade sin känsla för samväldet. Med Malans och nationalisternas seger år 1948 tycks den linjen vara bruten.

Orsakerna till omkastningen skall här blott i korthet beröras. Det kanske mest väsentliga är helt enkelt att boerna först efter nederlaget vid sekelskiftet och under intrycket av detta nederlag kom att känna sig som en särpräglad nation. Det småningom utbildade, främst från holländska härledda språket afrikaans betecknades inte längre som en dialekt, det ersatte holländskan även som skriftspråk; man proklamerade uppkomsten av ett nytt folk, format av gemensam historia, utrustat med särskilda egenskaper, bärare av en kallelse. I denna utveckling, som för tanken på de europeiska nationalitetsrörelserna under 1800-talet och än mera på de sydamerikanska staternas skapande av nya nationer, har det stora uttåget på 1830- och 1840-talen spelat en utomordentlig roll. Denna aktion har kommit att te sig som den nya nationens födelseakt; voortrekkers har blivit de första afrikanderna, de första "sydafrikanerna". Den stora politiskt-kulturella organisationen "oxvagnens väktare" förklaras ha till syfte att "upprätthålla oxvagnens anda i Sydafrika"; den skall göra det genom att fira nationella fester och bevara de döda hjältarnas minne, genom att återuppliva folkdanser och folksånger och gamla spel och förlustelser, genom monument och gravstenar över dem som fallit "på Sydafrikas väg". Det är samma rekommendationer som Rousseau för snart tvåhundra år sedan rik-

tade till det döende Polen; nu är det ett folk i fram-marsch det gäller.

Det andra världskriget skärpte denna nationalism. Då Smuts med ett fåtal rösters majoritet genomdrev unionens inträde i kriget på Englands sida lade han efter all sannolikhet grunden till Malans triumf nio år senare. Bland boerna fanns stora grupper som var, minst sagt, nazistvänliga, och före El Alamein övervägde denna linje i tidningar och uttalanden; Malan och andra förordade en ny ledardemokrati, man tilltalades av herrefolkstanken och väntade med glädje på det ensamma Englands nederlag. Även de som inte kan sägas ha varit nazist-sympatisörer var likgiltiga eller fientliga inför krigsdel-tagandet; Alan Paton har i sin senaste roman skildrat oviljan mot dem som frivilligt gick ut i kriget, och det finns intet tvivel om att hans skildring är riktig. En rad andra, mera tillfälliga förhållanden, som i detta sammanhang inte kan uppmärksammas, bidrog att föra den Malanska extremismen till styret.

Vad är det för egenskaper och idéer som kännetecknar den nya nationen, vilken är dess kallelse? Vad menar den mäktiga, hemligt arbetande organisationen Broederbund med förklaringen: "Afrikandernationen planterades i detta land av Guds hand och är kallad att förbli en nation med sin egen karaktär och sin egen uppgift."

I Peter Abrahams stora roman om voortrekkers finns några repliker mellan en ung man och en ung kvinna som känner oro inför allas inriktning på det yttre, på framgången och striden. "Min far säger att för att vinna måste vi göra våra hjärtan hårda." "Det säger min man också." "Men sedan, hur skall det bli möjligt för hårda

VOORTREKKERS ÅTERKOMST

hjärtan att bli milda igen?" Hyllningarna till voortrekkers och till den nya nationen påminner om de orden. Det är utpräglad "manliga" egenskaper som framhävs och prisas: mod, fasthet, styrka, oböjlighet, ihärdighet, kärv kraft, stränghet. Det talas aldrig om humanitet, förfining, skönhetskänsla, värme, tolerans. Honnörsorden tycks avsedda att pryda en enda idé — viljan till makt. Voortrekkers få efterlämnade uttalanden, muntliga och skriftliga, är karga på gränsen till det oartikulerade, och deras efterföljare har knappast haft rikare fantasi och vidare vyer.

Man förklarar sig vara försvarare och utbredare av en kristen, europeisk och vit kultur. Men här är det ingen strävan till blomning, nyansering och fördjupning över de uttrycken; vi är långt från sådana tänkare och svärmare bland Amerikas och Europas rationalister och romantiker som Gladstone, Lincoln eller Mazzini. Kristen: det betyder i första rummet en bibeltolkning som rättfärdigar undertryckandet och särhållandet av andra raser. Europeisk: det är samma sak, fronten mot icke-européer. Vit: blott ett nytt ord för den ständigt upprepade tron på den egna rasens överlägsenhet. Vad som bjuds, vad som propageras är inte en stor positiv insats, intet bidrag till det mänskliga byggandet — inte det som möter i de nationella illusionerna på andra håll — utan den egna maktens upprätthållande och utbredning. Självständighet gentemot England, herravälde över de "lägre" raserna är det långa talets korta mening. Liberalismen är det onda — liksom för fascister, nazister och kommunister.

Då Voortrekkermonumentet invigdes lekte de troende gärna voortrekkers. Man lade sig till med skägg och färdades från skilda platser över hela unionen i oxvagnar

till Pretoria. Den äkta voortrekkern, den äkta boern, var enligt den segrande inbillningen bonde och boskapsägare, en patriark, sträng, rättfärdig och självständig inom sitt rike av kvinnor, barn och svarta. Denna fantasi har blivit trodd, inom och utom unionen; nationalistpartiet antas ofta vara de självägande jordbrukarnas parti. Så är det inte. Visserligen är en majoritet av bönderna boer och nationalister, men i ett land där nära 80 procent av den vita befolkningen bor i städerna förslår det inte långt. Inflyttningen till städerna, industrialiseringen, kommersialiseringen har format den klass som är boernationalismens kärna: arbetare, butiksanställda, kontorister, lägre ämbetsmän. Det är dessa "fattiga vita" — rättare av fattigdom hotade vita — som här liksom i USA är fördomarnas och den vita suprematins förvaltare framför andra. Voortrekkern med sina väldiga ägor har förvandlats till löntagare med en villa på tre rum, men han har bevarat det väsentliga: misstron mot britten, kapitalisten, överklassaren, europén, rädslan och hatet mot de svarta, konkurrenterna, den uppstigande massan, faran underifrån. Det är på dessa röster Malan sitter, liksom hans föregångare i de amerikanska sydstaterna gjort det i ett århundrade. Patriarken har ersatts av den starka staten, det personliga våldet över de svarta av lagliga barriärer och byråkratiska direktiv.

I princip hävdar man att den nationalkänsla som uppstår nationalismen omfattar även de engelskspråkiga. Britterna är välkomna att vara med, om de känner och tänker som boer. I fråga om hållningen mot de svarta har den brittiska läraktigheten varit stor, men det andra villkoret, avskärandet av bandet med England, uppgå-

endet i afrikanderfolket, är det svårt för dem att uppfylla. Då de firar nationaldagen och prisar voortrekkers är det som gäster i herrefolkets förstuga; det verkar osäkert om de skall bli utkastade, få en uppsträckning eller släppas in i matsalen.

Den senaste "löftets dag" gav konkreta antydningar om situationen. De stora talen hölls genomgående av boer. I några av dessa, liksom i de ledande artiklarna, dominerade allmänna talesätt. Men även dessa vaga och välmenande fraser snuddade vid realiteterna. Unionens generalguvernör Jansen (förut nationalistisk minister) framhöll att afrikanderna måste förstå att de brittiska medborgarna var en del av det sydafrikanska folket och att de hade värdefulla insatser att göra; engelsmännen uppmanades att förstå att de inte kunde påverka boernationalismen; det vore en missuppfattning att i dagens högtidligheter se försök att bevara motsättningen mellan boer och engelsmän. Det är typiskt att Jansen talade om "befolkningens två grupper" och därmed avsåg de två vita grupperna; den väldiga majoriteten av icke-vita berördes i några ord om lösningen av "infödingsproblemet". Den främsta boertidningen, *Die Burger*, nöjde sig med att förklara rasproblemet vara en fråga "mellan oss och Honom som våra förfäder litade till" (alltså inte FN och än mindre de andra rasgrupperna) och efterlyste en gudstro av samma fasthet som hos voortrekkers. De engelska tidningarna sade sig vilja delta i hyllningarna, men anmärkte blygsamt att saken främst gällde afrikanderna; de båda vita grupperna borde förstå varandra och ha respekt för varandras särdrag och nationalkänsla — det talades inte om två nationer, men den tanken låg bakom uttryckssätten. En och annan relativt "liberal"

tidning, såsom Cape Times, rörde försiktigt vid frågan om "den västliga, kristna kulturen" måste vara begränsad till vita.

Åtskilliga mindre ansvarstygda talare sade skarpare saker. De angrep engelsmännen genom att fördöma boerkriget och den brittiska arméns uppträdande under detta krig, de rasade mot förrädarna inom landet — sådana skulle förr i tiden ha bränts på bål, sade en politiker längtansfullt — de uppmanade sina åhörare att låta trycka sina adresser på afrikaans i telefonkatalogerna. Man försvarade de vitas välde, apartheid och undertryckning. Minister Strydom, känd för att säga vad han och många med honom tänker, fann den vite mannens första plikt vara att bevara sin makt över de andra. Förenta nationernas ansatser att ta upp rasfrågan i Sydafrika framkallade några av de hetsigaste inläggen. Unionens ambassadör (high commissioner) i London anklagade kritikerna för "ett neurotiskt skuldkomplex i förhållande till de färgade raserna". Den nyutnämnde ambassadören i Kanada yttrade: "Unionen liknar i dag lägret vid Blood River, med fiender utanför förskansningarna. Om vi inte kan stå emot, har vi förlorat vår tids slag vid Blood River."

INTR YCK FRÅN SYDAFRIKA

Vi börjar och slutar vår sydafrikanska resa på flygplatsen invid Johannesburg. Johannesburg, storstaden framför andra, verkar Chicago i karikatyr: skyskrapor, lyxvillor och slum om vartannat, hets och våldsam expansion, med de många milen av gruvor, slagghögar och gruvstäder — det berömda Rand eller Witwatersrand — i söder, sydväst och sydost. I detta område bor minst två millioner, omkring en sjättedel av unionens befolkning, varav drygt två tredjedelar infödda. Vid sidan av detta tumult ter sig huvudstaden Pretoria, trots sina 300 000 invånare, som en idyll, stillsamt och lantligt. Efter två veckor i de båda städerna — jäkt mellan samtal och besök i gruvor, infödingskvarter, skolor och sjukhus — far vi till Dundee i nordvästra Natal, inbjudna av några av de svenska missionärer som gör så mycket för att hjälpa och lära besökarna. En dag i zululandet, med bilresor över berg och hedar, där de brungula kraalerna växer in i ödemarken, ger oss någon föreställning om hur en fjärdedel av befolkningen, de äkta infödingarna, lever. Sedan till den stora hamnstaden Durban: en kuliss mot havet av flotta badhotell, där bakom affärskvarter och myllret av indier och svarta. Från Durban till East London i nordöstra Kapprovinsen,

med två dagars av departementet för de infödda anordnad färd genom negerreservatet Ciskei och besök i kraaller, fabriker och negeruniversitetet Fort Hare. Slutligen ett par veckor i Kapstaden och området där omkring, julafton på det "blå tåget" till Johannesburg. Vad vi inte får se mycket av är de väldiga vidderna i norra Kap och Oranjestaten; det är det *verkliga* Sydafrika, säger många till oss, i anslutning till den internationella romantik som förlägger ett lands hjärta till avlägsna, glest bebyggda och åt jordbruk och boskapsskötsel helgade områden.

Men vi har i alla fall fått se mycket, och mycket vackert. Höglätten med bergskedjor och kullar i praktfulla färger, kvinnor och barn i kraalerna i pastorala sysslor, den rika landsbygden i södra Kap, som påminner om Frankrike, de storslagna havs- och fjällvyerna mellan Kapstaden och Godahoppsudden. På bekvämligheten är det inget fel; hotell, järnvägar och bilvägar är snarast på amerikansk nivå; det enda vi kan klaga över är maten, överallt serverad vid en bestämd timme enligt långa och enformiga matsedlar, med den smak som kommer av uppvärmning i ångskåp. Priserna förefaller oss vara ungefär desamma som i Sverige. Människorna har nästan genomgående varit älskvärda och hjälpsamma. Det har varit relativt lätt att träffa politiker och andra ledande personer, och de har visat en för intervjuaren sympatisk tendens att tala väl och utförligt.

Totalintrycket, även av det jag direkt ser och hör, blir dock än mörkare än jag tänkt mig. Fruktan, förtrycket och brutaliteten skymtar överallt. Jag tycker mig inte förut ha sett så mycket av onödiga konflikter och pinnande utan mening. De fem eller sex folk eller raser som

INTRYCK FRÅN SYDAFRIKA

här tvungits samman bildar ett familjehelvete i jätteformat. Men det är de vita som styr och som har ansvaret.

Under vår vistelse i Johannesburg fattade stadens myndigheter beslut om att i vår helga en vecka åt familjelivet (family life week). Borgmästaren framhöll hur värdefull denna vecka skulle vara för att motverka den höga skilsmäsofrekvensen och stärka sammanhållningen inom familjerna. Staden och landet "borde ägna större uppmärksamhet åt sådana ting som hobbies för familjen, konsten i dess förhållande till familjelivet, familjens rekreation och de svårigheter familjen möter i vårt moderna liv". Man skulle, slutade borgmästaren, "uppmuntra familjelivets vecka också i de icke-europeiska områdena". Det var, av skäl som jag strax skall komma till, ett förbluffande uttalande. Ett par veckor senare försvarade Sydafrikas delegat Jooste sitt land mot anklagelserna i FN. Det vore oriktigt, påstod han, då det talades om att tusentals icke-européer levde i slumstäder; man generaliserade från "isolerade fall", och Sydafrika vore i själva verket i färd med att snabbt klara upp de få missförhållanden som här förelåg.

Under tiden besöker vi dag efter dag, i stad efter stad — främst Johannesburg, Durban och Kapstaden — slumområden (shantytowns), där eländet, trångboddheten, smutsen trotsar varje beskrivning. Ruckel, sammanrafsade av säckväv, korrugerad plåt, stycken skurna ur bensindunkar, några träbitar — utan golv, utan eldstad, utan ljus, utan klosetter, med vattenposter på hundratals meters avstånd — med 5—10 människor boende i ett rum på 8—10 kvm. Här är inte tal om iso-

lerade fall. Jag har själv hört om eller gått igenom sådana "lokationer" med tillsammans hundratusentals invånare; med säkerhet kan antas att minst tredjedelen av de svarta i städerna (omkring en million) lever på detta sätt jämte hundratusentals indier och färgade. Det är inte fråga om något som snabbt försvinner; de slumområden vi ser har funnits i flera år och stundom i årtionden. Ett begränsat område har upplåtits, och därför ligger kyffena sammangyttrade; lokationerna ligger visserligen i regel utanför stadsgränsen eller den huvudsakliga bebyggelsen, men utan grönt, träd eller något "lantligt" i närheten. Vägarna, vid regn en lervälling, vid torka höljda av tumstjockt damm, är de myllrande barnens lekplats. (75 procent av barnen föds utanför äktenskapet, 20—40 procent dör under första levnadsåret.) Avstånden till arbetsplatserna är så stora och bussförbindelserna så dåliga att man är lycklig över att inte behöva beräkna mer än en timmes väntetid och en halvtimmes restid.

Det finns också bättre lokationer. I Johannesburg indelade jag de ställen vi såg i tre klasser; den första klassen omfattar områden där familjer bor i ordentliga små hus på ett—två rum och kök, där det finns avlopp, vatten (åtminstone helt nära) och särskilt uppförda klosetter inom- eller utomhus. Men även i dessa lokationer, som det är infödingsfamiljens dröm att få bo i, saknas i allmänhet inne och ute elektriskt ljus, vägarna (man kan inte tala om gator) och kommunikationerna är usla. Så bra som på detta sätt bor i Johannesburg, och det gäller i stort sett även andra städer, blott en minoritet av den icke-europeiska befolkningen.

Till en del förklaras och ursäktas detta elände av den

snabba industrialiseringen, som drivit allt större massor till städerna. Självfallet vill man i princip förbättra läget, och diskussionen kring dessa frågor innefattar en rad långtgående förslag och omfattande utredningar. Men likafullt är slumstädernas omfattning en skandal i ett land där den härskande vita befolkningen är mera välsituerad än någonstans utanför Nordamerika och där beskattningen är ytterligt låg. Att så relativt litet görs beror sannolikt till en del på att få vita observerar dessa ting. Slumstäderna ligger avsides, och man behöver alltså inte se dem; i många fall är de stängda för den vita allmänheten — med stängsel och vaktande poliser vid portarna — med motiveringen att det är riskabelt för vita att här visa sig. I vanligt hyggligt sällskap talas med beklagande om slumstäderna, men man har inte sett dem och vet inte *hur* hemska de är.

Ett kapitel för sig är de kaserner (compounds) där de 300 000 infödda arbetarna i guld- och diamantgruvor är inhysta. Här förs tanken på någorlunda välordnade fängelser. De svarta tar anställning på viss tid (6—14 månader), bor under uppsikt i logement på ett tjugotal bäddar, får inte avlägsna sig från området utan tillstånd; kvinnor och barn är bannlysta. Arbetarnas lön är otroligt låg (omkring kronor 2: 50 om dagen), men de är väl födda (4 000 kalorier om dagen) och över huvud behandlade som dyrbara husdjur. Intrycket från gruvorna är ohyggligt — ”det trångaste, mest mekaniska, minst givande liv som vi kan drömma om i en mar-dröm”, skriver Nadine Gordimer för de vitas del — men det är i alla fall fråga om ett sanerat och hygieniskt helvete.

Bostadseländet i Sydafrika kan man med god vilja undvika att se; det i detalj gående, strängt upprätthållna särhållandet av vita och icke-vita måste falla varje resande i ögonen. Även den som sett sydstaterna i USA finner sig här stå inför någonting nytt; skärpan i segregationen är så ojämförligt större. Jag skall i detta sammanhang inte gå in på lagstiftningen, utan blott på vad vi ser och från alla håll får höra. Överallt möter de skyltar som förkunnar rasskillnaden som princip: "Endast för européer", "För icke-vita", "Asiater", "Infödda". Skilda kommunikationsmedel, inte bara skilda platser, utan skilda vagnar på järnvägarna, skilda bussar; endast Kap utgör ett undantag, ty här får tills vidare medlemmar av olika raser åka i samma buss. Skilda in- och utgångar, skilda platser för förvaring av resgoods, skilda näringsställen på stationerna liksom överallt annars (ibland ingenting alls för icke-vita), avbalkningar på postkontoren, som skall hindra varje beröring. Teatrar och biografer för vita — andra och naturligtvis sämre biografer, praktiskt taget aldrig en teater, för de undertryckta raserna. Ingen sport drives gemensamt, bänkarna på promenaderna är reserverade för de vita, hissarna får i regel begagnas blott av de vita, och vi ser indier och negrer marschera åtta eller tio trappor för att inte besudla hissarna — som naturligtvis genomgående betjänas av de orena raserna. Zoologiska trädgården i Johannesburg är öppen för alla, en inkonsekvens som ständigt föranleder klagomål och krav på skilda besökstimmar. I den ringa omfattning som icke-vita får studera till läkare vid sidan av de vita måste de gå ut ur undervisningssalen om en sjuk vit förevisas eller om en död

vit obduceras; de svarta läkarna får lova att under inga förhållanden undersöka en vit kvinna.

Allt detta har blivit naturligt, odisputabelt. Man tar inte varann i hand, äter inte tillsammans, pratar inte. I mitten av december annonserar dr Malan i ett tal i Stellenbosch att de svåra missförhållanden som framträtt vid universitetet Witwatersrand i Johannesburg och universitetet i Kapstaden, där icke-vita är tillåtna, gör det nödvändigt att avskilja dessa studenter (363 av 7 600). Jag frågar en minister vilka missförhållanden det gäller. Svaret blir: "Ni förstår, när de går på föreläsningar tillsammans börjar de ibland att äta och roa sig (eat and play) tillsammans." Efter det svaret menar han tydligen att jag måste förstå hur ohyggligt det är ställt. En annan av landets politiska ledare talar om hur otäckt det är med de gemensamma bussarna i Kap: "Jag kan vakna i det bästa humör, tolerant och redo att omfamna hela världen, och så kommer jag i en av dessa bussar och blir ledsen och arg för hela dagen." Hur skall man kunna vara i närheten av dessa underlägsna varelser, som till på köpet är snuskiga och av naturen illaluktande?

Jo, på ett ställe går det bra: i hemmen. Nästan allt tjänstefolk är av de lägre raserna. De lagar maten, bjuder på kaffe på sängen, bäddar, sköter om barnen. Därför ser man ofta svarta på badstränderna, fast inte i vattnet; de vaktar de vita ungarna, som får bada. Den uppenbart tjänande ställningen är här, som på många andra områden, ett alibi, den suddar ut svärtan eller brunheten.

Segregationen är det främsta tecknet på förtrycket, ty allt det bättre reserveras för de vita. Men det saknas inte andra, för var och en påtagliga tecken. Vi ser i Johannesburg polisrazzior på gatan, då svarta undersöks för att man skall kontrollera att de är försedda med alla erforderliga pass och inte bär vapen och sedan avförs till det fängelse där 300 till 400 hamnar varje kväll. Vi ser svarta med handbojor föras genom gatorna. Vi läser i tidningarna — det finns några tidningar som i sådana detaljer säger ifrån — att överfall på svarta bedrivs som ett slags förlustelse efter nattgroggarna av unga vita lym-lar, vi läser om straffen för polistortyr och svår miss-handel (böter eller någon veckas fängelse). Vi ser att de svarta är rädda, alltid viker undan, är ödmjuka och ängs-ligt tacksamma för varje vänlighet.

Det är självfallet att konventioner av detta slag uppmuntrar hänsynslöshet och brutalitet i de "personliga" relationerna. Vita som har att göra med svarta som underlydande eller tjänare lägger sig ofta till med en snäsig eller rytande ton; ibland blir vanan så övermäktig att de alltid snäser och ryter. Då jag vid ett par tillfällen anmärker på slarv eller glömska på hotell och restauranger svaras det att man ju aldrig kan lita på infödda; det är tydligt att de blir syndabockar för allt. Man uppmantar mig, då jag frågar om drickspenningsvanorna, att inte ge för mycket till de infödda; de är "inte vana vid det". Då vi i sällskap med vita av ordinär typ besöker kraaler och ger bort karameller och småslantar till barnen talas det om hur vi skämmer bort de svarta (som står där i sina trasor).

Ett exempel förtjänar att relateras. I Zwelitsa i Ciskei har staten byggt upp en stad för infödingar, som stän-

digt åberopas som exempel på hur mycket man gör för deras trevnad och uppräckning; staden omnämns ofta i böcker som något mönstergillt, stundom också i objektivt hållna arbeten. Denna stad, avsedd för tusen familjer, är också i mycket tilltalande; varje familj har två rum och kök och möjlighet att anlägga en liten trädgård utanför. Men trots att staden nu funnits i flera år, saknas vatten och ljus, och hyrorna är så höga (omkring 1 till 2 pund i månaden) att en fjärdedel av husen står tomma; en stor textilfabrik i närheten, som varit avsedd att skaffa hyresgäster till Zwelitsa, ger så låga löner (i regel 6 till 8 pund i månaden) att arbetarna inte kan betala hyran i det fina samhället. Denna stad, där de svarta påstås ha stor självstyrelse, styres i praktiken av en vit "administrator", som då han visade oss omkring uppträdde med en lika otrolig som omedveten oförsämdhet. Det var precis som att föras kring i en ladugård eller en zoologisk trädgård. Vi fördes in i hus och rum utan en knackning på dörren eller ett ord till hälsning; barn som stod i vägen kördes undan med ryttanden och nyp i örat; i butikerna kommenderades karlarna att ta av sig hatten, och butiksägarna behandlades som en sergeant (ibland) hanterade en värnpliktig för fyrtio år sedan. Då vi i reaktion mot busaktigheten skakade hand med några affärsbiträden och då jag till slut sade mig inte stå ut med denna brutalitet var administratörns häpenhet komisk. Detta var — det fick vi klart för oss vid flera tillfällen — ett naturligt uppträdande från den vita ledningens sida; administratörn påstods vara känd och älskad för sin humanitet.

En nationalistisk författare skriver att de vitas stolthet och överlägsenhetskänsla inte har någon motsvarighet

utom hos engelska lorder för hundra år sedan. Det är inte svårt att förstå. Efter några veckor kom jag på mig själv med att känna något liknande, ett slags oreflekterad nöjdhet över att självfallet vara privilegierad, få komma in överallt, betjänas med vördnad överallt. Till denna känsla ville gärna en självbelåtenhet av annan art sälla sig; jag kände mig hygglig därför att jag skakade hand, gav hederliga drickspengar och i det hela uppträdde som en människa. Denna billiga godhetskänsla fann jag hos en del relativt toleranta sydafrikaner ha blivit en kronisk åkomma. Lika kronisk som tendensen att — trots alla goda föresatser — i varje fel som en inföding begår spåra något för infödingar utmärkande. På det sättet växer den personliga tarvligheten i det sociala systemets mylla.

Vid några tillfällen fick jag också personlig kontakt med de frihetsbegränsningar och den hemlighetsfullhet som värnar undertryckningen. Då jag ombads att göra några intervjuuttalanden i radion ville jag bland annat betona att jag tänkte tala med representanter för "alla rasgrupper" i Sydafrika. Det går inte an, förklarade man förvånad; här får det inte vara tal om raser och rasmotsättningar. Efter en debatt, till vilken chefen in kallades, fick jag lov att säga att jag skulle tala med medlemmar av "every section of the community"; "då förstår man ändå vad ni menar", sades det. — Sedan jag förgäves sökt att få ett exemplar av antikommunistlagen (den viktigaste frihetsbegränsande lagen) på statens informationsbyrå sades det mig att jag kunde få erforderliga upplysningar hos säkerhetspolisen, alltså den politiska polisen. Jag fann där samma miljö som i Tyskland för tjugo år sedan: karlar vid skrivborden i uniform, med

INTRYCK FRÅN SYDAFRIKA

ett utseende av vältränad hårdhet och fräckhet. Sedan jag åhört en längre föreläsning om lagens välsignelser bad jag att äntligen få texten. Nej, den fanns endast i några få exemplar. Vill ni att jag i min tidning skall skriva att jag varken på statens informationsbyrå eller hos polisen kan få en officiell lagtext? — på den frågan kom verkligen papperet fram.

FOLK OCH FOLKNAMN

I det senaste häftet av Sydafrikanska unionens månatliga statistiska redogörelse finns en beräkning av folkmängden för år 1953. Den totala siffran är 13,2 millioner. Man skiljer på fyra "raser". De vitas antal är 2,8 millioner, de inföddas (natives) 8,8, asiaternas 0,4, de färgades (coloured) 1,2 millioner. Siffrorna för de fyra provinserna återges i särskild tabell.

De skilda rasgrupperna i Sydafrikas provinser (i tusental)

	Alla	Vita	Infödda	Asiater	Färgade
Kap	4 566	962	2 546	18	1 040
Natal	2 486	290	1 845	317	34
Transvaal	5 023	1 264	3 625	52	82
Oranje- fristaten . .	1 078	238	825	0	15

De infödda bildar alltså i alla provinser en överväldigande majoritet. Det stora flertalet asiater bor i Natal, det stora flertalet färgade i Kapprovinsen. Den fördelningen är gammal och på vissa punkter stödd av lagen; sålunda får sedan länge inte indier bosätta sig i Transvaal eller Oranje-
fristaten. Men i ett par hänseenden visar uppgifterna vid en jämförelse med folkräkningarna för några år sedan en anmärkningsvärd förskjutning.

Under de allra senaste åren har asiaterna gått förbi de vita i Natal, och de färgade har på samma sätt fått andra platsen i Kap. Det är moment i en utveckling som för bedömandet av sydafrikansk politik är väsentlig. I detta sammanhang skall jag emellertid inte dröja vid den saken, utan vid innebörden i de beteckningar som den officiella statistiken ger och vid folken och folknamnen över huvud.

Bortsett från det tvivelaktiga i rasindelningar i allmänhet är de återgivna beteckningarna uppenbarligen uttryck för en speciellt sydafrikansk, rent konventionell uppdelning. Man talar om raser i en mening som vagt eller inte alls anknyter till övligt antropologiskt språkbruk. I andra sammanhang används andra beteckningar och fördelningsgrunder; vid passkontrollen för inresande nämns exempelvis européer, semiter och asiater till ledning för resenären, som måste uppge sin "ras". Vad är en amerikan (vit eller neger) eller en jude eller en australier enligt de skilda systemen? I regel förstår man vad som menas, vad det egentligen gäller att svara på, men ibland blir svaret barockt, som då en amerikansk neger i vissa fall bör betecknas som "infödd" eller en amerikansk vit som "europé". Peter Abrahams beskriver i sin utmärkta resebok ("Return to Goli") sin tvekan; han är engelsk medborgare, enligt europeisk terminologi neger, enligt sydafrikanskt språkbruk färgad.

Vita och européer, det är i regel samma sak. Typiskt är att på de för denna grupp reserverade ställena oftast står "endast för européer" på engelska och "endast för vita" på afrikaans. De vita medborgarna i Sydafrika har emellertid behov av en gemensam beteckning, och under de

senaste årtiondena har ordet "sydafrikan" blivit ganska vanligt. Ingenting är naturligare än att en person samtidigt skryter med att vara europé och sydafrikan. Men ordet får inte användas om icke-vita. Det finns över huvud intet ord för de människor som tillhör den sydafrikanska unionen, och behovet av ett sådant ord är inte stort, ty i alla sammanhang är det skillnaden mellan grupperna som står och ställes i förgrunden.

Men även ordet sydafrikan (någon gång sammanträngt till "afrikaner") kräver oftast andra bestämningar för att ge den upplysning man vill ha. Är det en sydafrikan som har till huvudspråk afrikaans eller engelska? Skillnaden mellan de båda grupperna är så pass stor att den frågan ständigt aktualiseras. Även här är det svårt med beteckningarna. Man kan naturligtvis säga afrikaans-språkiga och engelskspråkiga, och de senare kan man i många sammanhang helt enkelt kalla briter. Men för de förra finns inget bra ord, i varje fall inte inför (i mera egentlig mening) europeiska läsare eller åhörare. Boer är något föråldrat, men det går fortfarande att bruka. Själva kallar sig de afrikaans-språkiga i regel afrikaner — liksom beteckningen för språket ett uttryck för kravet på att vara de "äka" medborgarna i Sydafrika — stundom också på engelska afrikander; det sistnämnda ordet använder jag någon gång, trots att det på senare tid blivit mindre brukligt (afrikander är också namn på en boskapsras).

Ordet neger begagnas aldrig om de i Afrika "infödda" grupperna, även om de enligt internationellt språkbruk nästan genomgående är negrer (buschmän och hottentotter är praktiskt taget utdöda). Tidigare var det van-

liga ordet kaffer (hedning enligt muhammedanskt begrepp). Detta ord har blivit ett skällsord, varmed icke är sagt att det är sällsynt; sydafrikanska politiker talar om Guldkusten som en "kafferstat", "kaffervän" är något lika ruskigt som "negerälskare" i USA:s sydstater, och "smutsig kaffer" sägs gärna till en neger som inte går ur vägen villigt nog. Det vanliga ordet är numera "infödd" — trots det starka betonandet av att negrerna inte kom till Sydafrika tidigare än de vita. För något år sedan blev "bantu" den officiella beteckningen. Så gott som alla negerstammar i unionen räknas till bantufolken; varje negerstam betecknar sina egna som bantus (människor), medan andra stammar och folk tilläggs benämningar som antyder att de inte är riktiga människor eller rentav djur — en extravagant tillämpning av en universell tendens att förakta andra folk. Själv vill helst en bantu kallas afrikan (i motsats till afrikaner). Jag använder omväxlande orden svarta, negrer och infödda.

Asiater är ett relativt entydigt begrepp. Det gäller främst indierna, avkomlingar till de grupper som från 1860-talet infördes för att arbeta på sockerrörsplantagerna i Natal; sedan årtionden är all invandring av indier stoppad. De 65 000 malajerna i Kap, huvudsakligen ättlingar av på 1600- och 1700-talen importerade slavar från Indonesien, räknas däremot traditionellt i regel till de färgade.

Den sistnämnda gruppen (ofta kallad *cape-coloured* eller *blandrasiga*) stammar från förbindelser mellan vita, svarta (inklusive buschmän och hottentotter) och — i mindre omfattning — asiater. Denna rasblandning ägde till större delen rum under äldre tid, även om den

fortsatt till våra dagar och, trots den hårda lagstiftningen mot alla förbindelser mellan vita och icke-vita, säkerligen ännu fortsätter. Det ligger i sakens natur att en del färgade ser ut som vita, en del som svarta och en del, den större delen, som något mittemellan; vissa färgade försöker med framgång bli betraktade som vita ("try for white") medan andra blir "infödda". Då uttrycket färgade i Sydafrika är reserverat för de blandrasiga (medan det på andra håll används om alla icke-vita), saknas varje sammanfattande beteckning för de tre undertryckta rasgrupperna utom det paradoxala "non-Europeans".

Vilka är nu, närmare bestämt, vita, infödda, asiater och färgade? Framför mig har jag en rad lagtexter som alla ger egenartade och ofta stridiga definitioner. Några exempel! Enligt 1928 års rusedryckslag räknas amerikanska negrer till de infödda, medan så ej är fallet i en rad andra lagar. Den nämnda lagen förklarar att med asiat menas "en turk eller en medlem av en ras eller stam som har sitt nationella hem i Asien"; undantag utgör dock judar och syrier, som betecknas som vita, malajer, som betecknas som färgade, och rasgrupper som av regeringen utesluts från kategorin asiater. Då det är omöjligt att klargöra härstamningen i detalj och att genom besiktning fastställa "rasen", har man alltmera måst nöja sig med cirkeldefinitioner: den är vit som anses vara vit. I en lag av år 1950 säges en färgad vara "en person som varken är vit eller infödd"; en infödd är "en person som faktiskt är eller allmänt betraktas som medlem av någon ursprunglig ras eller stam i Afrika"; en vit är "en person som till utseendet uppenbarligen (obviously)

är, eller som allmänt betraktas som en vit person, men inte en person som, trots att han till utseendet uppenbarligen är en vit person (obs!), allmänt betraktas som en färgad person". Man kan alltså vara av blandras, men legalt anses vit, och vara av rent vit härkomst och anses färgad. Många framstående personer, bland dem ministrar och andra ledande politiker, förklaras i privat samtal notoriskt vara färgade, men i lagens mening vita, eftersom de godtas som vita.

Hur besvärligt det är framgår bäst av de problem som uppstått då det gäller att göra upp ett register från rassynpunkt över hela folket — en åtgärd som ansetts behövlig i anslutning till de nya hårda lagarna mot rasblandning, även mot blandning av vita och färgade. Chefen för den förvaltningsgren som handlägger frågor om de färgade (commissioner for coloured affairs) framlade i årsrapporten förslag till definitioner. "Européer" (här undveks ordet vit) var enligt förslaget "personer av rent europeisk härkomst och personer som betraktas som sådana av européerna" (the European community); färgade var "personer som inte är européer eller infödda eller asiater, eller inte betraktas som varande detta och som är av blandad härkomst". Förslaget godtogs inte, då dess tillämpning ansågs kunna leda till svårigheter. Registreringen har börjat — utan definitioner. Man arbetar från fall till fall, svarades det på min fråga hur det gick till att fastställa vilken grupp en person tillhör utan att klarlägga vad som särskiljer grupperna.

FÖRDOMARNAS SKYDDSMUR

Ingenstädes har jag som i Sydafrika mött fördomarna som en livsform, kompakta, aggressiva, självfallna även då de är logiskt oförenliga. Och ingenstädes har jag hos bildade och obildade funnit dessa fördomar omgivna med en sådan skyddsmur av självsäkerhet, okunnighet och ovilja till diskussion. Föreställningarna om hur det förhåller sig, oreflekterade och oprövade, värderingarna, så inflätade i dessa verklighetsföreställningar att det är omöjligt att skilja dem åt — allt detta garderas av en attityd som avvärjer analys, klarläggande, avslöjande. Det gäller inte alla, det är givet, men det gäller även intellektuella som på andra områden är beredda till och förmögna av en vettig debatt.

Främst är det här fråga om de vitas hållning till de andra, undertryckta folkgrupperna. "Hur länge stannar ni i Sydafrika?" "Sex veckor." Svaret utlöser kritik eller hån: "Tror ni er kunna lära något om våra rasfrågor på sex veckor? Man måste bo här många år, ja, hela sitt liv, för att begripa saken. Vi känner de infödda (indier-na, de färgade) och hur de skall behandlas. Hur skulle ni på några veckor kunna lära er vad vi behövt år-hundraden för att förstå?" Detta resonemang, som ofta förs även av nyinflyttade och personer som har en eller två

generationer bakom sig i Sydafrika, går det inte att vederlägga med hänvisning till att det finns en väldig litteratur kring rasproblemen och att man där möter de mest stridiga åsikter. Majoritetens åsikt är klar och auktoritativ; vad några europeiskt påverkade särlingar skrivit är ingenting att bry sig om. Att förstå rasfrågan är helt enkelt att godta den härskande meningen; alla studier som inte leder dit är meningslösa eller skadliga. Många antyder att det är fräckt och förväget för en utlänning att alls söka sätta sig in i ämnet. "Jaså, ni är en resenär, som på några veckor skriver en bok om Sydafrika."

Den som nyligen läst några böcker om ett land är helt naturligt i fråga om massor av fakta mera kunnig än det stora flertalet i landet bosatta. Men så starkt har jag aldrig förut känt denna något billiga överlägsenhet. Ständigt träffar jag personer som hanterar frågorna med stor säkerhet, men som inte har klart för sig ens de olika rasgruppernas storlek eller huvuddragen i de senaste årens lagstiftning. Och dock är det inte denna sorts okunnighet som slår mig mest. Det förbluffande är att dessa människor inte känner till de rasgrupper vilkas egenskaper de så bestämt och enstämmigt skildrar. De kan inte tala något infödingsspråk, de har aldrig sett de slumkvarter där de svarta lever (möjligen en kraal på en bilresa); de har inte någonsin fört ett samtal med en bildad neger eller indier eller färgad. Då jag frågar en högt uppsatt ämbetsman i Kapstaden om han kan skaffa mig kontakt med några färgade ser han i själva frågan ett bevis på min obildning: "Vet ni inte att sådana personer går det inte an att träffa här?" Då jag i ett sällskap av vita berör mina samtal med människor av annan

ras är de nyfikna och klentrogna. De ser negrer på gatorna, de har dem som tysta och underdåniga tjänare i sina hem, de dirigerar dem på arbetsplatsen — de *talar* aldrig med dem som en människa till en annan. Deras föreställningar, deras åsikter, det är klichéer som inlärts i barndomen och som de prövar lika litet som man granskar mynt eller spåravgnskvitton.

Denna märkliga okunnighet kan delvis sägas vara av-siktlig. Rasfrågan är obehaglig; det är skönt att slippa tala om den, det är bäst att inte veta vad som händer. Ovetskapen ger ett någorlunda gott samvete; vetskapen skulle ge samvetskval eller rentav tvinga fram kritik och opposition och därmed isolering och kanske något ännu värre. Pressen, den stora vita pressen, behandlar visserligen de politiska rasfrågorna, men berättar ytterst litet om de undertryckta rasernas liv och meningar. Våra läsare är inte roade av dessa ting, svarar tidningscheferna mig.

Visst finns det betydande grupper som ständigt kommer i nära beröring med andra raser. Tjänstemän som styr och förhandlar, präster och missionärer, ett antal lärare och studerande vid de få anstalter där segregation ännu ej är genomförd. Men även i dessa fall är begränsningarna stora. Man träffas för att diskutera bestämda ting — framför allt just sådant som gäller det inbördes förhållandet mellan raserna — men inte för att umgås; man äter och dricker inte tillsammans annat än i sällfall, man kan inte ta en promenad i sällskap, inte spela kort eller tennis eller besöka en teater eller ett kafé. Det blir med få undantag affärssamtal, social- och sjukhusvård, undervisning. Även då ett umgänge i mera egentlig mening etableras blir det tvunget och bundet. ”Med

våra vita kamrater talar vi bara om te och blommor", säger mig svarta lärare vid en högskola. Läget är så ömtåligt, så pinsamt, att det enda taktfulla blir en av fraser camouflerad tystnad.

Till allt detta kommer ytterligare en omständighet. Man är rädd för att tala uppriktigt, rädd för konsekvenserna om ens åsikt blir känd, rädd för att blamera sig, rädd för att utmana och såra. Även en utländsk resenär känner denna rädsla som något hämmande bland alla rasgrupper. Jag har ofta misstänkt vita för att förete en falsk liberalism av hänsyn till att jag är europé, svarta och indier för försiktighet och moderation av oro att deras uttalanden skall föras vidare. Ibland har de som jag talat med frågat om de kan vara uppriktiga, jag har sökt övertyga dem om att det är ofarligt, men jag vet inte om jag lyckats.

Till fördomarnas skyddsmur hör också själva inriktningen på bestämda, tabuerade åsikter. Omdömen i sakfrågor får något av trosvisshetens eld; att ifrågasätta dem blir att angripa en åskådning. "Jag har min mening, och den kan ni inte rubba", så heter det lätt även då samtalet gäller de svartas intelligenskvot eller förmenta speciella lukt. På vissa punkter är de standardiserade föreställningarna så laddade av känsla att intellektuell analys framstår som något kränkande; man är mera förnärmad än en svensk biskop som avfordras upplysningar om djävulen eller helvetet. Att inte se skräckslagen ut vid tanken på rasblandning är att definitivt markera sin undermålighet, sin brist på "förståelse", sin råhet inför det heliga.

De infödda är vidskepliga, snuskiga, opålitliga, dumma, fallna för att efterapa, brutala, ohederliga, grälsjuka, förrädiska — detta deklarerade hundra afrikanderstudenter vid en attitydundersökning i Sydafrika för några år sedan (Handbook on Race Relations). Afrikanderna utsattes till stor del för liknande beskyllningar av en grupp svarta lärare som tillfrågades; de påstods bland annat vara brutala, grälsjuka och benägna att spela herrar. På intetdera hållet nämndes några sympatiska egenskaper, vilket däremot var fallet då engelskspråkiga uttalade sig om de infödda och tvärtom. Men gemensamt för de vita som karakteriserade de infödda var att de på skilda sätt gav uttryck åt sin känsla av intellektuell och moralisk överlägsenhet.

Det behövs inte bara lagar, poliser och vapen för att förtrycka; lika nödvändigt är en andlig rustning av föreställningar som ger gott samvete, som rättfärdigar. I vad mån en uniform av dylika idéer har kommit i bruk över hela världen har såvitt bekant inte undersökts. De vitas fördomar gentemot de svarta i USA har ingående analyserats i den stora Myrdalska utredningen, och en rad paralleller till dess resultat påträffas i Sydafrika. Här skall jag blott stanna vid några starkt fixerade attityder eller stereotyper, som möter vid samtal och i populära utläggningar. Att stereotyperna ofta är motsägande är lika litet förvånande som att de i stor utsträckning vid även en ytlig reflexion visar sig ohållbara.

Det centrala är känslan av överlägsenhet. De vita är från värderingar som allmänt godtas i stort sett överlägsna de svarta, det är obestridligt. De är mera bildade, mera tekniskt kunniga, har byggt upp ett mera komplicerat och samtidigt effektivt politiskt och socialt

system osv. Slutsatsen blir att de vita var för sig är mera begåvade, att deras anlag är bättre än de svartas. Ofta tänker man sig inte bara att den kollektiva och faktiska överlägsenheten beror på en individuell och ärftlig överlägsenhet, utan också att den långa tiden av högre vit kultur är ett bevis på att skillnaden är utomordentligt stor. ”Vi härstammar från folk som nått en hög kultur då bantus inte kände till hjulet eller båten”, ungefär på det sättet motiverar boern X sin privilegierade position gentemot negern Y, även då — eller rättare just när — X är enfaldig och oduglig och Y en intelligent och bildad man.

Dessa motiv tjänar som stöd för åsikter och bestämmelser som samtidigt visar att motiven inte helt tas på allvar. Negrerna bör inte få så hög utbildning, de bör inte tillåtas utöva de och de svårare yrkena — men kan man inte ge dem rätt till fri tävlan, om man är säker på att de förlorar?

Vad sakfrågan beträffar har flera undersökningar gjorts, som kan synas tyda på att den härskande åsikten är riktig: vid jämförelser av skolbarn har t. ex. de vita nått vida högre intelligenskvot. Men det mest inträngande arbetet i ämnet (S. Biesheuvel: *African Intelligence*) klargör att i dessa fall miljön, inte den ärvda begåvningen, kan antas ha varit avgörande och att ingen anledning finns att tro på sämre intelligensanlag hos de svarta. Biesheuvel kommer alltså till samma slutsats som den nyare amerikanska socialpsykologin, som genom en rad utredningar uppvisat felaktigheten i äldre föreställningar om betydande intelligensskillnader. Kanske bör i detta sammanhang det självklara framhållas att även en skillnad i kollektiva intelligenskvoter inte rimligen

kan användas som skäl för att sätta dumma vita före intelligenta svarta.

Liknande rationaliseringar av det faktiska tillstånd som man vill bevara är vanliga på alla möjliga punkter. Negererna tycker om trångboddhet och illa om den bättre mat som de vita äter (till tjänarna köps i regel sämre kött, *boy's meat*), de har små behov och blir lättsinniga och slösaktiga om de får mera än vad de behöver; det är inte värt att ge de svarta fria luncher, dekreterade man för några veckor sedan i Natal, ty följden blir att de arbetar mindre. De svarta tycker om stränghet — det har deras hövdingar vant dem vid — och blir oförsämda vid mild behandling.

Osäkerheten och motsägelserna framträder särskilt i hållningen till skilda grupper av svarta. Ofta sägs att de svarta i kraalerna är de "riktiga", som får leva efter sin egenart — men samtidigt förklaras de vitas mission i Afrika vara att uppfostra och kristna de svarta. Industriarbetare är eftersökta, men man klagar över att de svarta i städerna inte bevarar sin lantliga oskuld. De få negrer som fått högre bildning sägs vara bevis för att negrerna inte bör ha högre bildning — då blir de snorkiga, missnöjda och faller offer för politisk agitation. Idealnegern är tjänaren och hjälparen hos den vite jordbrukaren; man beskriver gärna hur fäst han är vid husbonden och dennes barn (som rentav kallar honom onkel) och hur nöjd han är med sin lott. I denna patriarkaliska miljö, där relationen herre—tjänare aldrig sätts i fråga, är sannolikt också friktionen mellan rasgrupperna mindre än i något annat sammanhang, och de vita har möjlighet att visa individuell hjälpsamhet och godhet. Det är be-

tecknande att bildade negrer som av någon anledning skall besöka landsbygden gärna klär sig sluskigt för att bli behandlade med nedlåtande välvilja i stället för irritation. Det är då man i negrerna har, eller tror sig ha, skäl att se hotande konkurrenter som oviljan blir starkast.

På många punkter är säkert de vitas kritiska syn riktig. Men man är benägen att bortse från att de dåliga egenskaper som framhävs är produkter av miljön och just av den miljö som det vita väldet uppehåller. Människor som lever under förtryck och i svält blir lätt ohederliga, då man inte har tillgång till vatten blir man först smutsig och sedan snuskig, de som hålls nere trots utbildning och begåvning blir förbittrade, brottsligheten frodas i trångboddhet och elände.

De vita är inte i Afrika som erövrare, utan som fostrare och hjälpare, den saken hör till de centrala i förtryckets ideologi. Då holländarna kom till Kap och då tvåhundra år senare deras avkomlingar utvandrade till Oranjerikset och Transvaal fanns i dessa områden praktiskt taget ingen befolkning, och om någon erövring i ordinär mening kan det inte vara tal: så lär man sig i skolorna, och så förkunnar man i samtal och föredrag om rasfrågor. Det är riktigt såtillvida som Sydafrika — liksom Nordamerika — var ytterst glest befolkat vid de vitas ankomst och frammarsch, men detta förhållande överdrivs till ytterlighet i den mera populära historieskrivningen och än mer i den propagandistiska förkunnelsen. Infödingarna var i varje fall vida mera talrika än de vita; de strider som blivit en viktig del av den sydafrikanska legenden visar enklast att det

inte var obebodda trakter som ockuperades. Till denna föreställning om skuldlöshet i besittningstagandet knyter sig påståendet, det lika halvsanna påståendet, att de största infödingsstammarna kom till nordvästra Sydafrika ungefär samtidigt som de vita, från Mellanafrika. Även denna tanke spelar en stor roll i ideologin; ständigt understryks att de vita "egentligen" är lika "infödda" som de svarta. På detta sätt blir själva erövringen rättfärdigad.

Att de vitas välde förbättrat de svartas läge i många hänseenden är uppenbart. Inte ens den värsta nationalist-regim kan tänkas bli lika hård som zulu- eller matabelehärskarnas välden, samtidens fred och ordning kan kontrasteras mot Chakas utrotningskrig och skräcken i de små byarna för överfall, vilddjur och missväxt; även om sjukvården är dålig och otillräcklig är den bättre än medicinmännens besvärjelser. På den linjen kan man på goda grunder resonera om alla möjliga förbättringar. Fördomen träder fram då allt detta uppfattas som kärleksverk, som ett slags uppoffringar från de vitas sida och som bevis för att det är någorlunda bra som det är. Då möter sådana orimligheter som att å ena sidan talas om att de vita ger ut sina egna pengar för att undervisa och vårda de svarta — eftersom dessa utgifter är högre än de skatter de svarta betalar — å andra sidan betonas att de inföddas låga löner är förutsättningen för gruvornas och fabrikernas drift och därmed för de vitas höga levnadsstandard. "Vi underhåller i själva verket de infödda", "om de infödda får högre löner måste företagen stänga" — dessa utsagor får man ofta höra i samtal med ett par minuters mellanrum.

Rasblandningen är den skräcktanke som till slut kommer fram i alla resonemang. "Den vita rasens renhet", det är det heliga, det orubbliga argumentet. Varje försök till rationell debatt blir här nästan meningslöst på grund av den laddade atmosfären. "De vita tycks ju i stor utsträckning ha blandat sig med de andra raserna, eftersom det finns mer än en million färgade." En sådan anmärkning utlöser en serie stridiga inkast. Det var sjömän och soldater som avlade barn med infödingskvinnorna, säger man, inte anständigt folk. På den tiden visste man inte vart rasblandning ledde, nu vet vi det, är en annan replik. På det stadium dit vi nu hunnit känner varje "verklig" vit en instinktiv avsky mot rasblandning, försäkrar man. "Ja, men om så är fallet, varför behöver ni så stränga lagar mot rasblandning?" Vi måste ge uttryck åt den vita rasens kollektiva vilja, vi måste straffa och avskräcka rasförrädarna, blir svaret. Den explosiva reaktionen på denna punkt förklaras ofta av de skeptiska och boksynta vara en följd av att de vita männen, kanske även kvinnorna, känner en dragning till de svartas värme och omedelbara sensualism och alltså värjer sig mot sina egna impulser. Man skall välja ståndpunkt till djuppsykologiska läror för att bedöma sådana idéer; mera påtagligt är att negrerna och de färgade på grund av sitt svaga läge erbjuder en sexuell marknad som det kräver speciellt starka tabueringar för att inte frekventera. Vad själva oviljan mot rasblandning beträffar ingår den helt naturligt i överlägsenhetsideologin; en rasblandning betyder från denna synpunkt en förvandling till det sämre av det vita elementet.

Vilket är det primära i hela den attityd som här be-

rörts? Rädsla för konkurrens på alla områden, en känsla av särart och främlingskap, en på tradition och uppföstran grundad motvilja som endast kan historiskt förklaras? Det är inte mycket mening i att utvälja en viss tolkning; uppenbart är att orsakerna flyter samman och att de flesta är omedvetna om rationella eller själviska motiv. Viktigare är kanske att fastslå att i Sydafrika mer än på andra håll *fruktan* för att förlora väldet påverkar de vita — blott en femtedel av befolkningen. Vi är så få, det är den stående parollen då andra argument är förbrukade. Och det mest förtätade uttrycket för hela den vita attityden gav mig kanske en person som fantastiskt nog påstod att liberaler nästan alltid var barnlösa — de hade intet ansvar för framtiden, och därför kunde de vara toleranta. De vita betraktar sig som en belägrad fästning, varje eftergift är ett steg till kapitulation eller en eggelse till stormangrepp från de belägrandes massa.

APARTHEID SOM IDEOLOGI

Malans nationalism innebär ingenting nytt, säger många, både kritiker och anhängare. Sydafrikansk politik har alltid, om också med växlande skärpa, gått ut på de vitas välde och särhållande av vita och icke-vita; Malan fortsätter på den vägen med större konsekvens eller, om man så vill, större hänsynslöshet än sina föregångare. Från andra kommer motsatta påståenden. Malan har uppgivit den politik från fall till fall som kunde ha förbättrat förhållandet mellan raserna, säger en del motståndare; för första gången har rasfanatismen fått ledningen. Det är riktigt, säger ivriga anhängare, såtillvida som nationalismen innebär en klar linje och stöder sig på en utformad ideologi. Ytligt sett är det här fråga om en skärpning av förtrycket och segregationen; i grunden förbereds en avspänning i stor stil.

Den för några år sedan avlidne Alfred Hoernlé, professor vid Witwatersrands universitet och ordförande i institutet för rasfrågor — ett institut som står utanför politiken, men i praktiken arbetar på liberala linjer — har i en med rätta berömd bok analyserat raspolitiken från liberal synpunkt. Den politik som nu förs, skrev han år 1939, betyder herravälde för de vita, vare sig man talar om ledarskap eller förmynderskap eller samarbete eller något

ännu vackrare; dess konsekvens är ett kastsamhälle, en den vita minoritetens diktatur. En liberal måste förkasta den politiken. Olika möjligheter finns emellertid från liberala utgångspunkter, främst total assimilering och jämlikhet samt totalt åtskiljande; man borde enligt Hoernlé verka för åtskiljandet (total separation) som ett "ouppnåeligt mål". Apartheidideologin i dess renaste form innebär att herraväldet och segregationen i skärpt form godtas, i anslutning till tradition och konservatism, men endast som medel; målet är det "liberala", totalt åtskiljande. De infödda skall en gång bli fria och jämbördiga i en egen stat.

Är det bara fråga om en förgyllning av förtrycket? Subjektivt är så säkerligen inte fallet. Då jag talar med dr Eiselen, den drivande kraften inom infödingsministeriet, eller med den grupp professorer vid Stellenbosch som bildat Sabra (South African bureau of racial affairs) och brukar betecknas som nationalismens inspiratörer får jag intrycket av öppenhet och ärlighet, trots de i mitt tycke orimliga teorierna. Här möter inte de vanliga fördomarna. De infödda är kanske lika duktiga som vi i det långa loppet eller ännu duktigare, säger professor Gerdener, Sabras ordförande och den reformerta kyrkans ledande teolog: "Träffar ni verkligen bildat folk som tror att de svarta är biologiskt underlägsna?" En ras får inte förtrycka en annan, det är grundvalen för resonemanget. Inför denna grupp av idealister och nationalister, som bland de blommande träden i den lilla universitetsstaden tänker och talar så vackert och stöder något så fruktansvärt, mindes jag den blide lärofadern Rudolf Kjellén då han för snart fyrtio år sedan i Skyttea-

nums trädgård mumsade päron och med förtjusning talade om det vilhelmska Tysklands förestående triumf.

I sina huvuddrag är teorin enkel. De vita och de svarta (jag lämnar här indier och färgade utanför) är raser eller folk med skilda individualiteter och kallelser; enligt Bibeln bör de inte blandas, och de vill inte blandas. Historiska tillfälligheter har framkallat ett sammanboende i en stat. Ett särskiljande är önskvärt och på lång sikt möjligt att genomföra. Tills vidare måste man under de vitas ledning förbereda separationen. De svarta skall få mer och mer jord, de skall läras upp inom industri, hantverk och andra yrken så att de en gång kan klara sig själva. Då jorden för närvarande inte alls räcker till ens för de svarta i reservaten, skall industrier anläggas nära dessa reservat, och därjämte skall svarta i särskilda städer eller kaserner arbeta inom de vitas område. Steg för steg skall segregationen avlösas av självständighet; de vita måste reda sig utan de svartas arbetskraft, och denna bör ersättas genom invandring. Politiska rättigheter kan de infödda inte få, ty därigenom skulle de vitas existens som nation sättas i fara. Men målet är en eller flera stater för de svarta, eventuellt i federation med vita stater. Då skall ingen av raserna förtrycka den andra; den nationella självbestämningserätten har segrat. "Bantun bör", förklarade den reformerta kyrkan år 1950, "efter hand ges tillfälle till självstyrelse inom eget område." Endast denna målsättning leder till en rättfärdig politik, sägs det i Sabras mest utformade programförklaring ("Integration or Separate Development?"); eljest återstår blott att de vita förtrycker de infödda eller de infödda de vita.

Det är svårt att i denna ideologi, vältaligt utvecklad i Sabras broschyrer och tidskrift, se annat än en kraftprestation i idealisering, en ur motsättningen mellan den förkunnade kristna kärleksläran och den härskande inställningen i rasfrågan frampressad orimlighet. För folk som tror på den obefläckade avlelsen och annat är det kanske lätt att tro på den fria negerrepublikens framspringande ur den nationalistiska tvångsstaten — liksom statslöshetens ur den kommunistiska diktaturen — men för det ordinära tänkandet går det inte. Hela utvecklingen kännetecknas av den motsatta tendensen; vita och svarta blir alltmer sammanblandade genom inflyttningen till städerna. Negrerna i reservaten blir allt färre; deras antal är nu sannolikt föga mer än en tredjedel av den infödda befolkningens, och inom denna grupp är de vuxna männen mycket få, de flesta finner plats i industrin. Den nationalistiska politiken fulländar undertryckningen och segregationen, men gör föga för att i stort avskilja raserna från varandra. Hur skulle den nya staten — Bantustan som man ibland kallar den — utformas? Rimligen borde den omfatta den ojämförligt största delen av Sydafrika för att ge negrerna samma bärkning som de vita; vem kan tänka sig en sådan sinnesändring inom den härskande rasen? Utifrån sett ter sig apartheidsideologin som en förgyllning. Det blir lättare att försvara all orättfärdighet då man antyder att därmed rättfärdighetens rike förberedes.

Nationalistpartiet kan inte påstå ha godtagit Sabras och de reformertas "rena" apartheidsideologi. Visserligen möter i program och tal satser som tycks sikta till territoriell uppdelning och vid privata samtal med ledare inom partiet får man ofta höra att en sådan upp-

delning är tänkbar inom "200, 300 eller 500 år". Men premiärministern har i parlamentet sagt att sådana tankar inte är representativa. "Vad de (de reformerta kyrkorna) begärde var att vi skulle ha total och fullständig territoriell apartheid", yttrade han den 12 april 1950. "Ja, om man skulle kunna uppnå total territoriell apartheid, om det vore en praktisk möjlighet, skulle alla erkänna att det vore den idealiska lösningen... Men det är inte vårt partis politik... något sådant finns ingensans i våra officiella politiska deklarationer." Han fortsatte med att fastslå att en sådan apartheid vore utesluten av praktiska skäl. De vita och svarta måste i viss utsträckning leva tillsammans. Så långt möjligt borde dock de svarta hindras att ge sig till "de europeiska områdena" och förmås att stanna i reservaten. Denna princip fick dock, sade Malan, inte drivas så långt att den "bleve skadlig för behovet av arbetskraft inom de europeiska områdena".

En motsättning föreligger alltså mellan nationalistpartiet och de reformerta kyrkorna på denna punkt. Men i praktiken är samarbetet förträffligt; staten och det ledande religiösa samfundet framstår ideologiskt nära nog som en enhet, ty *aktuellt* vill man detsamma. Kyrkornas och Sabrateoretikernas uttalanden ger ett skimmer av idealism åt de politiska aktionerna.

Hur är då den apartheidsideologi som faktiskt tillämpas? Huvudpunkterna är gamla: de vitas herravälde och diskriminering mellan raserna. Vad som görs är endast att driva dessa grundsatser med större konsekvens och hårdhet än förr. Härtill kommer tendenser som i någon mån anknyter till apartheidsdoktrinen i dess mera idealistiska utformning. Infödingarna skall utvecklas efter

sin särart, de skall ägna sig åt yrken som passar denna särart, de skall få ökad självstyrelse inom reservaten, bildandet av rent vita och rent svarta områden skall främjas. Men även dessa krav kommer nästan genomgående att vid förverkligandet omvandlas till nya former av förtryck och ekonomisk-socialt nedträngande. Det framgår bäst vid en översikt av vad det nationalistiska partiet utträttat.

Ytterligare en sak måste understrykas. Det är tydligt, inte bara att apartheidideologin i tillämpningen främst tjänar som stöd för det vita väldets befestande, utan också att den väsentligen uppbäres av grupper som betraktar de infödda som de vitas tjänare. De många deklARATIONERNA om hur väl man vill de undertryckta raserna — sedan århundraden en självfallen ingrediens i tyranniets och privilegiets försvarsteorier — kan inte dölja detta förhållande. Då nationalismens ledare talar om "kaffrer" och "kaffervänner", då de förskräcks inför tanken att vita och svarta skall studera eller äta tillsammans eller att över huvud vita skall visa svarta ordinär hövlighet säger detta mer om inställning och motiv än alla doktrinära och retoriska utläggningar.

BEHÄRSKANDETS TEKNIK

1) POLITISKT, SOCIALT, SEXUELLT

"Det finns några saker som alla sydafrikaner är överens om. Den första är den bestämda viljan att bevara det vita väldet i Sydafrika" (premiärminister Smuts 13 mars 1945).

"Voortrekkers och deras avkomlingar" har "den nationella kallelsen att å ena sidan handla som förmyndare för de icke europeiska raserna, men att å andra sidan upprätthålla de vitas välde och den vita rasens renhet" (premiärminister Malan på "löftets dag" 16 dec. 1949).

"Babels torn och dess jämlikhetssträvan förintades därför att det stred mot den gudomliga ordningen för världen, som krävde enhet — inte en yttre enhet, utan en djupare andlig enhet, och detta blott i Gud själv, som skapare och herre" (Malan 12 dec. 1953 i Stellenbosch i talet för apartheid vid universiteten).

I detta och ett följande kapitel skall jag summariskt redogöra för hur de vita format sitt välde i Sydafrika. Särskilt skall beaktas dels i vad mån det år 1948 segrande nationalistpartiet skärpt detta välde, dels de åtgärder, beslut och förslag som kan sägas bygga på den supplerande tanken om vitt förmynderskap, om omvårdnad och utveckling av de förtryckta. I stort sett gäller detsamma för de tre undertryckta rasgrupperna — infödingar, färgade, indier — men jag skall i detta sammanhang främst beröra de vitas ställning i relation till den väldiga svarta majoriteten.

Sydafrikas statsskick har väsentligen samma yttre struktur som Englands. De fyra provinsernas självstyrelse är så begränsad att "unionen" bör kännetecknas som en enhetsstat. Parlamentarismen är helt genomförd; generalguvernören, som formellt är exekutivmaktens utövare, utses av regeringen och handlar enligt dennas önskan. Av de två kamrarna väljes representanthuset med allmän rösträtt vid 21 år av den vita befolkningen, medan senatorerna utses av provinsrepresentationerna eller (en femtedel) av regeringen; representanthuset är enligt lag och praxis den ojämförligt mäktigaste avdelningen inom representationen.

Systemets kärnpunkt är det vita väldet. Då unionen kom till 1910 hade endast vita rösträtt i Oranjeristaten, Transvaal och Natal; i Kapprovinsen hade däremot andra rasgrupper rösträtt vid viss ekonomisk standard (75 pounds inkomst eller 50 pounds fast egendom), och i unionsförfattningen stadgades att denna rösträtt ej fick begränsas annat än genom ett beslut fattat av båda husen med två tredjedelars majoritet. År 1930 fick de vita kvinnorna rösträtt, men rösträtt gavs inte åt de icke-vita kvinnorna i Kap. År 1936 avskaffades den begränsade rösträtten vid de allmänna valen för infödda i Kap med den föreskrivna tvåtredjedelsmajoriteten.

De färgade som fyller de föreskrivna ekonomiska villkoren (omkring 50 000) har emellertid fortfarande rösträtt. Under de senaste åren har nationalistpartiet gång efter annan sökt avskaffa denna; dels har man säkerligen drivits av principen att endast vita bör delta i allmänna val, dels har man påverkats av att de färgade röster i huvudsak går till oppositionen (United Party) och att möjligen därför 4—5 platser går förlorade för

regeringen; att de färgade snabbt ökar i antal och i allt större utsträckning fyller villkoren för rösträtt har också varit av betydelse. Två tredjedelars majoritet har emellertid icke uppnåtts, och med enkel majoritet fattade beslut har av högsta domstolen förklarats grundlagsstridiga och ogiltiga. Ett med enkel majoritet fattat beslut att parlamentet självt skall fungera som högsta domstol i dylika fall och ett härtill anknutet parlamentsbeslut om att den färgade rösträttens avskaffande är konstitutionellt korrekt — oppositionen vägrade att överhuvud vara närvarande vid detta beslut — har likaledes underkänts av den *riktiga* högsta domstolen. Striderna kring denna fråga har varit de skarpaste sedan nationalistregeringens tillkomst. För närvarande sitter en kommitté med representanter för alla partier för att utreda frågan. Nationalistregeringen har lovat att genomdriva den färgade rösträttens avskaffande på ett eller annat sätt.

Vid de allmänna valen har alltså — bortsett från de färgade i Kapprovinsen — endast den vita minoriteten rösträtt. I någon mån har de andra raserna fått representation i parlamentet i annan form. I representanthuset får de infödda i Kap — vissa hövdingar, män med högre ekonomisk standard — välja in tre representanter genom särskilda val; i senaten utser de infödda i hela landet på samma sätt fyra representanter. Dessa parlamentsledamöter måste dock vara vita; och de får inte rösta i vissa frågor av speciell vikt (förtroendevotum för regeringen, krigsförklaring, inföddas politiska rättigheter). Flera av dessa vita infödingsrepresentanter, såsom senator Brookes från Natal och makarna Bal-

linger från Kap, har gjort sig kända som skickliga och energiska talesmän för den svarta majoriteten.

I någon mån har man i andra former givit infödingarna möjlighet att framföra sina åsikter. År 1936 inrättades ett särskilt infödingsråd med delvis valda, delvis av regeringen utsedda medlemmar. Då kritik mot regeringspolitiken allt starkare framkom inom rådet, sammankallades det sällan, och år 1951 blev det helt avskaffat. Nationalistregeringen har tillsatt en rad lokala råd i infödingsreservaten, och i propagandan omtalas dessa råd ofta som ett slags parlament; i själva verket har råden ingen definitiv beslutanderätt ens i de sekundära frågor som behandlas, och de vita tjänstemännen, dirigerade av ministern för infödingsärenden med praktiskt taget obegränsade befogenheter, är alltigenom bestämmande.

Från politisk synpunkt är det vita väldet sålunda praktiskt taget totalt.

Den fullständiga segregationen på alla områden har i föregående artiklar tillräckligt beskrivits. Nationalistregeringen har genomfört ett stort antal skärpningar och utvidgningar. Senast märkes 1953 års lag om "åtskilda bekvämligheter". Enligt domstolsutslag har icke-vita rätt att begagna för de vita reserverade lokaler (t. ex. vänt-salar och toaletter) om de inte har tillgång till något liknande på ifrågavarande plats. 1953 års lag stadgar att "lika bekvämligheter" inte erfordras; det blir härigenom lag — vilket tidigare varit praxis — att exempelvis en svart kan kastas ut från en järnvägsrestaurang, en buss eller ett väntrum, även om han inte har tillträde till liknande lokal eller fortskaffningsmedel.

Alla manliga infödingar måste vara försedda med identitetsbevis, i regel också med en rad andra dokument, som likaledes brukar kallas pass: intyg om rätt att söka arbete eller anställning, om att skatten är betald, om rätt att resa, att besöka ett visst område, att vara ute efter viss tid på kvällen osv. Passföreseelserna uppgår till hundratusental varje år, och avkrävandet av pass hör till de tjänliga metoderna att trakassera. Det beräknas att varje inföding i städerna måste använda minst en dag i månaden på passbyråerna; att infödingar arresteras på grund av att de glömt att medföra pass eller vissa pass förekommer flera hundra gånger om dagen i en stad som Johannesburg. Passbestämmelserna, som motiveras av nödvändigheten att övervaka den svarta befolkningen, hör till de mest hatade bevisen på det vita väldet.

På det sexuella området har under de senaste årtiondena utomordentliga skärpningar genomförts. År 1927 antogs den första genomgripande "Immorality Act"; den stadgade förbud mot utomäktenskapliga förbindelser mellan vita och infödda och fastställde stränga straff (i regel fängelse) för överträdelse. Den nationalistiska regeringen har gått vida längre genom lagar av åren 1949 och 1950. Alla sexuella förbindelser mellan vita och icke-vita, vare sig äktenskapliga eller ej, straffas. I stort sett har därmed, vad äktenskapliga förbindelser beträffar, en redan genomförd konvention stadfästs; endast något hundratal blandade äktenskap årligen hade förekommit under tiden före denna lagstiftnings genomförande. Utomäktenskapliga förbindelser mellan främst vita män och färgade kvinnor torde däremot ha varit relativt vanliga. I en rad böcker har beskrivits hur efter de nya lagarnas anta-

gande angiveriet frodades och hur polisbilarna i Kapstadens omgivningar sökte efter älskande par av skilda rasgrupper; en mängd gamla förbindelser avslöjades, och kontrahenterna blev straffade.

2) EKONOMI OCH UNDERVISNING

"Infödingen bär detta land på sin rygg" (premiärminister Smuts).

"De infödda är olyckligtvis de som arbetar, och i varje land tillhör framtiden dem som arbetar" (J. Merriman, premiärminister i Kap före unionens bildande).

Antalet vita ägare av jordbruk beräknas till omkring 110 000, vartill kommer 10 000 förvaltare, förmän och andra; med familjer bildar denna vita jordbrukarklass 17 procent av den vita befolkningen (473 000 1950) mot 45 procent för 35 år sedan. Den totala jordegendomen av denna art är 90 millioner hektar (75 procent av unionens jord, varav kanske $\frac{1}{10}$ åker och större delen betesmarker), och den genomsnittliga egendomen omfattar alltså 800 hektar; det är riktigare att tala om godsägare än om bönder. Av de övriga vita i arbetslivet är ungefär 200 000 anställda i statstjänst (särskilt vid järnvägarna), med familjer sannolikt en fjärdedel av den vita befolkningen. Inom industrin, gruvdriften och byggnadsverksamheten arbetar bortåt 350 000 vita, nästan genomgående som förmän eller högt betalda, yrkesskickliga arbetare; de övriga är i huvudsak verksamma inom handel och fria yrken.

Den svarta befolkningen sönderfaller i tre skilda grupper. 2—2,5 millioner (25 procent) arbetar som lantarbe-

tare eller ett slags statare på de vita jordbruken. 3—3,5 millioner är bosatta på de för infödingar reserverade områdena, omfattande drygt 12 millioner hektar, alltså något mer än en sjundedel av vad 110 000 vita jordbrukare äger. De övriga, 2,5—3 millioner, är bosatta i städerna, till övervägande delen som tjänare eller kroppsarbetare. Antalet svarta arbetare inom gruvor, industri och handelsföretag beräknas till bortåt en million. Det stora antalet förklaras av att de vuxna männen överväger i städerna (två män på en kvinna, medan kvinnorna bildar det stora flertalet i reservaten) och av att 100 000—150 000 svarta arbetare kommer från områden utanför unionen, särskilt från Basutoland och Swaziland. Till jämförelse kan nämnas att de svarta i städerna var 500 000 år 1911 och 1,7 millioner 1946. Det är en av de snabbaste industriella revolutionerna i världen som avspeglas i dessa siffror. Den sydafrikanska industriproduktionen synes ha tredubblats sedan mitten av trettitalet, under det att den svenska — visserligen från ett långt högre utgångsläge — i runt tal fördubblats. Genom stora investeringar i delvis halvstatliga företag har, särskilt under och efter det andra världskriget, unionen påskyndat utvecklingen. Guld- och diamanproduktionen har varit tämligen stabil och ger nu omkring 12 procent av nationalinkomsten.

Beträffande de färgade och indierna skall endast anmärkas att de lever i städerna i ungefär samma omfattning som de vita och att de liksom de svarta stadsborna till större delen är industriarbetare.

Reservaten för infödda är en gammal institution, som under senare tid fått ökad ideologisk och minskad prak-

tisk betydelse. Genom lagstiftning har fastslagits att staten skall söka utvidga reservaten genom inköp av vit egendom och de vita förbjudas att besitta jord i dessa områden, liksom svarta ej får ha jord i vita områden. Som mål anges att reservaten skall omfatta nära 17 miljoner hektar, mot över 12 för närvarande. Det talas om att de infödda här skall ha ett "nationellt hem", att de skall utvecklas efter sin egenart, att i framtiden reservaten skall bilda autonoma eller rentav självständiga områden; ofta förbindes dessa tankar med ett slags hemslöjds- eller Skansenromantik. De millioner svarta som är bosatta i städerna kan enligt dessa föreställningar betraktas som tillfälliga gäster — i *verkligheten* hör dessa svarta hemma i sina reservat. Särskilt det stora reservatet Transkei tjänstgör på detta sätt som en faktisk hållpunkt för apartheidideologin.

Men verkligheten i mera banal mening är en helt annan. Reservaten är snarast reservoarer för arbetskraft. En stor del av de vuxna männen, i vissa områden 50 procent eller mera, reser till städerna för att vinna arbete och utkomst. Den självstyrelse som beviljats på vissa håll är i det väsentliga illusorisk, då vita ämbetsmän har det slutliga avgörandet i sin hand. Avkastningen av jordbruket och boskapsskötseln i reservaten är ytterligt låg, en tredjedel eller en fjärdedel av vad som utvinnes på de vita jordbruken — och även dessas produktion per bruksområde är ringa i jämförelse med Europa och USA. I själva verket importeras livsmedel till dessa i huvudsak rent agrara reservat. Försöken att bygga upp industrier i eller nära reservaten för att ge de svarta arbetstillfällen på nära håll har hittills inte haft någon avsevärd betydelse.

Om orsakerna till det dåliga läget i reservaten pågår en ständig tvist. De vita talar gärna om de svartas lättja, deras inriktning på produktion av så mycket boskap som möjligt, oberoende av kvalitet (därför att hustrur "köps" med boskap), deras ovilja att lära sig nya och mera invecklade bruksmetoder. Å andra sidan fastslås att jorden inte räcker till, att en familj inte kan leva på 5—10 hektar, att de väldiga förbättringsarbeten som staten utfört på det vita jordbruksområdet inte har någon motsvarighet inom reservaten. Av allt att döma ligger det mycket i båda dessa typer av förklaringar. Så mycket är klart att reservatens svarta — för att inte tala om hela unionens svarta — inte kan finna sin utkomst i dessa områden och att det är illusionism att tala om territoriell apartheid i någon rimlig mening om de svarta tilldelas en sjundedel av unionens jord, medan sex sjundedelar är ovillkorligt förbehållna de vita.

En egendomligt snedvriden apartheidstendens framträder också i den hetsigt omstridda "Group areas act", som nationalistregeringen genomdrev år 1950. Schematiskt uttryckt ger denna lag regeringen, närmast inrikesministern, rätt att påbjuda omflyttningar inom skilda områden för att rasgrupperna *inom* detta område skall så långt möjligt åtskiljas; man vill ha vita, svarta, färgade stadsdelar eller landområden. Lagen har hittills använts endast i ringa utsträckning och nästan genomgående så att icke-vita beordrats att avflytta från och förbjudits bosätta sig i vissa begärliga områden. På dagordningen just nu står exempelvis att den svarta befolkningen i stadsdelen Sophiatown i Johannesburg (75 000 personer) skall fördrivas. Sophiatown är de svartas "bästa" stads-

del, belägen mitt ibland vita områden; meningen är att de svarta i Sophiatown skall, liksom redan förut flertalet av deras rasfränder, placeras utanför det egentliga stadsområdet och därigenom på en gång avskiljas och få sämre bostäder och längre väg till sitt arbete. Enligt en för Durban uppgjord plan skall 152 000 indier, infödda och färgade nödgas flytta, men endast 3 000 vita. Även på denna punkt har teorin om apartheid blivit ett stöd för det vita förtrycket, ingenting annat.

Enligt en undersökning för år 1936 — den enda av detta slag jag kunnat finna — gick vid denna tid 74 procent av nationalinkomsten till den vita femtedelen av befolkningen. I huvudsak torde situationen ha förblivit densamma. De vita är nästan genomgående välbärgade; de svarta och de färgade är nästan lika genomgående fattiga. Enligt utredningar som avser år 1952 har inom industrin de vita arbetarna i genomsnitt 500 pund om året, de svarta 112 pund, de färgade 189 pund. I gruvorna har de vita omkring 800 pund om året, de svarta i regel 70 pund jämte mat och logi i kasernerna. De svarta tjänarna i privattjänst (300 000—350 000) har genomsnittligt 3,6 pund i månaden kontant; i förmögna familjer i storstäderna är inte sällan lönen den dubbla. Inom industrin, där de svarta har det relativt bäst, är lönerna enligt en rad undersökningar för små för att underhålla en familj ens vid existensminimum; man får utgå från att hustrun också arbetar. En bostad i ett ruckel med 6—7 personer boende i ett rum och levande huvudsakligen på majsgröt är det normala för en mycket stor del av de gifta fabriksarbetarna i Johannesburg.

De ekonomiska skillnaderna är i viktiga hänseenden

utformade eller uppehållna genom statliga åtgärder. Alla statstjänster utom de lägsta är förbehållna de vita. De enda offentliga tjänster av kvalificerad art som icke-vita kan få är lärartjänster i skolor för icke vita; lönen är, vid samma arbete, 50—60 procent av de vitas. Endast vita får ägna sig åt vissa yrken som påstås vara särskilt besvärliga och relativt inkomstbringande: skötsel av maskiner i gruvorna, mekaniskt arbete över huvud (en vit montör brukar åtföljas av ett svart biträde), byggnadsarbete. Sedan 1951 kan dock svarta bli byggnadsarbetare då det gäller att bygga hus för svarta — en eftergift framtvingad av bostadseländet. De svarta får inte strejka, och vid flera tillfällen har strejkförsök slagits ned med polis och militär; några tiotusental svarta har visserligen bildat fackföreningar — i vissa fall under vit ledning —, men deras möjlighet att påverka löner och arbetsvillkor är ringa. I en lag av år 1953 fastställs hur lönetvister där svarta är ena parten skall lösas; det sker genom myndighetsbeslut utan att arbetarna kan göra sig gällande. De vita arbetarna har bidragit att upprätthålla färggränsen, och sedan afrikanderna blivit allt talrikare inom industriarbetarklassen har de i stor utsträckning tagit ledningen i fackföreningarna.

I fråga om undervisningen har under skilda regeringar betydande framsteg gjorts, även för den icke-vita befolkningens del. Skillnaden särskilt mellan de vitas och de svartas möjligheter är emellertid fortfarande utomordentligt stor — och blir måhända inom kort än större. Siffrorna för år 1949, de senaste tillgängliga, visar statliga utgifter för de vitas skolundervisning på 19 miljoner pund, medan de övriga raserna sammanlagt fick 9

millioner. Antalet vita elever var 500 000, antalet icke-vita 900 000, vadan alltså de förra i genomsnitt kostade staten 50 pund, de senare 10 pund. Medan de färgade och indierna i regel får någon undervisning, går endast 40—45 procent av de svarta barnen i skola. Alla vita har en skoltid på 8—9 år, medan det stora flertalet svarta stannar blott i 3—4 klasser. Omkring 15 procent av den vuxna svarta befolkningen beräknas kunna läsa och skriva engelska och afrikaans. Vad den högre undervisningen angår, är icke-vita uteslutna från de egentliga universiteten utom vid Natal's universitet, där de undervisas separat, och vid Kapstadens och Witwatersrands universitet, där de får studera tillsammans med de vita studenterna. Därjämte finns ett "college" för icke-vita i Fort Hare, huvudsakligen för utbildning av lärare, med 300—400 studenter, varav bortåt 90 procent svarta. Det stora flertalet negrer, som får högre undervisning studerar vid Fort Hare.

Regeringen har nyligen genomdrivit eller ställt i utsikt förslag som innebär eller åtminstone befaras innebära en försämring av läget för de icke-vita. Apartheid skall generellt åvägabringas vid universiteten, enligt premiärministerns deklaration i december, och en kommitté är tillsatt för att utreda frågan. Av vida större vikt är emellertid den förra året antagna lag, som överför skolväsendet, vad de infödda angår, från provinsförvaltningarna till unionens departement för infödingsärenden. Denna administrativa ändring har föregåtts av utredningar och debatter som tyder på att en genomgripande omläggning av själva undervisningen är avsedd.

Hittills har större delen av denna undervisning ägt rum i missionsskolor, stödda av anslag från provinserna; man

har visserligen särskilt lagt an på undervisning i hantverk och manuell färdighet, men i det hela har samma art av bildning eftersträfvats som i de vita skolorna. Det är mot detta regeringen reagerar. De svarta skall utbildas efter sin egenart, dvs. efter den egenart som de bör ha enligt de vitas mening. Under debatten i parlamentet förklarade minister Verwoerd att de inföddas undervisning måste anpassas efter statens målsättningar, att förhållandet mellan raserna led av att de infödda fick felaktig utbildning och därför blev besvikna och missnöjda, att folk som trodde på jämlikhet var olämpliga lärare och ingav de svarta bedrägliga förhoppningar, att för närvarande högt utbildade infödda kände sig överlägsna sin egen ras. Dessa och många andra auktoritativa uttalanden kan inte gärna tolkas annat än så att regeringen ämnar begränsa eller öva skärpt kontroll över missionärernas undervisning, att de svarta systematiskt skall uppfostras "att veta sin plats", dvs. att inges en känsla av underlägsenhet och lydnadsplikt, och att högre utbildning skall ges blott åt de från regeringens synpunkt välsinnade. Det har också tydligt angivits att undervisningen i engelska och afrikaans skall skäras ned till förman för bantuspråken och att den rena yrkesutbildningen (naturligtvis för lägre yrken) skall ställas i förgrunden. Man har intrycket att de förtryckta redan i skolorna skall dresseras till ett liv i förtryck. Om lagen blir tillämpad i enlighet med de linjer som angivits, innebär den nationalistregimens kanske hårdaste slag hittills mot alla strävanden till större likställighet.

Mycket kunde tilläggas om utformandet av de vitas värde. Om förbudet att bära vapen (inklusive knivar

HERBERT TINGSTEN

av mer än en decimeters längd) och att anordna sammankomster av mer än tio personer utan särskilt tillstånd, om de skilda straffskalor som tillämpas för vita och svarta, om polisens stora befogenheter, om välfärds- och sjukvårdsarbetets koncentration till de vita. Men vad som här sagts torde tillräckligt visa att de vita i Sydafrika — enligt egen uppgift bärare av en kristen, humanitär och demokratisk kultur — har hunnit långt i behärskandets teknik.

DIKTATURHOTET

Enligt Sydafrikas samhällsskick härskar den vita minoriteten över de andra rasgrupperna. Det är en form av styre som från vissa synpunkter kan jämföras med den gamla europeiska privilegiestatens, där börd eller inkomst eller bildning kvalificerade för rösträtt, medan massan av befolkningen saknade politisk makt. En sådan ras- eller klassregim behöver inte med nödvändighet innebära diktatur i mera egentlig mening. Den politiska friheten var betydande exempelvis i Sverige och England långt innan den allmänna rösträtten och därmed demokratin — frihet och rösträtt — genomfördes. I huvudsak, om också med många begränsningar, har en sådan kombination av lagstadgat minoritetsstyre och politisk frihet förelegat i Sydafrika. Man har haft pressfrihet och organisationsfrihet; kritik, protester och krav på ändring har varit tillåtna. Men framför allt under nationalistregeringen sedan 1948 har även friheten beskurits eller hotats. Det vore oriktigt att tala om en diktatur sådan den fascistiska, nazistiska eller kommunistiska eller ens sådan som Francos, Titos eller Peróns, men tendensen till maktkoncentration och frihetsbegränsningar är stark. En nationalistisk partidiktatur skymtar som en icke avlägsen möjlighet, enligt många som en sannolikhet.

De centrala lagarna i detta hänseende, vid sidan av en rad mera sekundära, är lagen mot kommunism av år 1950 och lagen om "offentlig säkerhet" av år 1953. Till sammans ger denna lagstiftning regeringen så väldiga befogenheter att en praktiskt taget total diktatur *kan* införas på laglig väg utan representationens hörande.

Med den kommunism som förbjudes i 1950 års lag menas inte blott "den marxistiska socialismens lära sådanne utformats av Lenin eller Trotskij, den tredje kommunistiska internationalen (komintern) eller den kommunistiska informationsbyrån (kominform)", utan också bland annat varje lära som "syftar till att inom unionen åstadkomma någon politisk, industriell, social eller ekonomisk förändring genom oro eller oordning, genom olagliga handlingar eller olaglig underlåtenhet att handla eller genom hot om sådana handlingar eller sådan underlåtenhet." Och med en kommunist menas var och en som handlar eller propagerar eller försvarar eller uppmanar en handling av angiven art. Var och en som uppmanar till eller visar sympati för strejker eller demonstrationer bland infödda eller över huvud antyder möjligheten av något slags kollektiv aktion för att få en ändring till stånd kan bli betecknad (named) som kommunist med förbud att delta i föreningar eller sammanträden eller vistas på vissa platser. Publikationer och organisationer som verkar i angiven riktning kan förbjudas, möten vid vilka "det är skäl att befara" något "kommunistiskt" kan förklaras olagliga. Personer som bedriver eller "kan väntas" bedriva propaganda av denna art kan förbjudas att besöka vissa områden. Allt detta kan justitieministern göra; någon domstolsprövning förekommer inte annat än då straff i egentlig mening

ådömes; det krävs för ett inskridande blott att den misstänkte skall ha tillfälle att förklara sig innan ministerns "dom" faller.

Vilka enorma möjligheter denna lag ger behöver inte närmare utvecklas. Lagen har använts flitigt, men långt ifrån så flitigt som möjligt vore. Föreningar och tidningar har förbjudits, men på denna punkt har man åtminstone i huvudsak begränsat sig till kommunism i mera egentlig mening. Däremot har ett mycket stort antal personer som ostridigt inte är kommunister i ordinarie men möjligen (lagen innehåller ju rena kautschukparagrafer) i lagens mening blivit betecknade som kommunister; straff har ådömts, och framför allt har justitieministern på egen hand beslutat att vederbörande skall vistas inom ett bestämt område, att han inte får delta i sammankomster eller inneha poster inom en fackförening osv. I oktober 1953 hade sammanlagt 516 personer drabbats av lagen, bland dem 207 vita, 216 infödda, 53 färgade och 46 indier. Då jag sökte kontakt med ledande män inom de undertryckta grupperna fick jag gång på gång beskedet: "Han sitter i fängelse" eller "Han får inte resa in till Durban". Särskilt har regeringen begagnat lagen mot ledare för fackföreningar för infödda och föreningar som anses radikala. En "säkerhetspolis" på 150 man är särskilt sysselsatt med lagens tillämpning.

I samma riktning som antikommunistlagen går en rad andra lagar. Redan år 1920 stadgades straff för uttalanden som "är ägnade att alstra känslor av fiendskap" mellan skilda rasgrupper; justitieministern fick rätt att förbjuda sammankomster vid vilka sådana uttalanden kunde befaras; regeringen bemyndigades att förbjuda

offentliggörande av uttalanden av denna art. Nationalistregeringen har, särskilt under intryck av den passiva motståndsrörelsen mot raslagarna år 1952, gått vida längre. Enligt en lag av år 1953 är var och en straffbar som uppmuntrar eller hjälper någon att begå en förseelse i avsikt att protestera mot en lag; straffet kan gå upp till fem års fängelse eller prygel med tio slag (vilket innebär att den straffade blir halvt ihjälslagen) eller bådadera. Samma år kom den stora "säkerhetslagen". Den kan, kort sagt, sägas innebära att regeringen, om enligt dess mening någon handling eller något hot om handling (any action of threatened action) är farlig för den offentliga säkerheten eller ordningen, kan besluta om vilka bestämmelser som helst för hela unionen eller visst område. Denna praktiskt taget obegränsade fullmakt har ännu inte använts; den är ett medel att i en kris formellt lagligt etablera diktatur.

Pressfrihet råder, betonas det ofta, i Sydafrika; det är tydligt att regeringen inför utlandet vill markera att denna frihet, hela den politiska frihetens kärna, ännu existerar. Det är sant att någon tidningscensur i egentlig mening inte finns och att indragning av eller över huvud aktioner mot tidningar förekommit i ringa omfattning. Men de nyss refererade bestämmelserna gör pressen ytterst försiktig. Det gäller att inte skriva något som kan anses ägnat att alstra fiendskap mellan raserna; ja, en tidning kan enligt 1953 års lagstiftning — såsom vid debatten i parlamentet utan motsägelse fastslogs — bli åtalad därför att den riktigt återger uttalanden som kan anses egga till motstånd eller protester. Att utge en tidning i Sydafrika, skrev redan innan denna lag antogs

DIKTATURHOTET

redaktören för landets största tidning (The Star i Johannesburg) är "som att gå med förbundna ögon genom ett minfält". Ett antal ledande publicister försäkrade mig att de av fruktan för inskridande inte vågade publicera ordentliga referat från möten och debatter där särskilt kritiska uttalanden gjordes gentemot regeringspolitiken. I huvudsak söker man därför förgäves i pressen efter uppgifter om skälet till att den eller den "betecknats" som kommunist och i samband härmed fått sin frihet begränsad.

Ett speciellt problem uppstår i detta sammanhang. Den engelskspråkiga pressen är den avgjort starkaste i Sydafrika, dels därför att afrikanderbefolkningen läser tidningar i mindre utsträckning, dels sannolikt därför att de brittiska tidningarna är bättre nyhetstidningar och mera politiskt självständiga. I Kapkolonin har de brittiska tidningarna av någon betydelse en samlad upplaga på 220 000 exemplar, afrikandertidningarna kommer upp i mindre än 120 000; motsvarande siffra för Transvaal är 280 000 och 85 000; i Natal är alla större tidningar engelska (120 000); blott i den utpräglade afrikanderprovinzen Oranjestaten är relationen omkastad (30 000 mot 11 000). Afrikandertidningarna är stödda av partiet, ytterst partitrogna, journalistiken ses av de ledande tidningsmännen ofta som en politisk karriär.

Det är alltså den engelska pressen som främst serverar nyheter, och det är endast i den som man finner kritik av regimen. Och, vad som är viktigare, det är journalister i denna press som skickar nyheter om Sydafrika till yttervärlden; dessa nyheter är även om de alltigenom är korrekta obehagliga för den härskande nationalismen. "Den engelska pressen", förklarar minister Strydom,

”för i utlandet en kampanj av lögner och giftig propaganda mot Sydafrika... Den sprider historier om att nationalistregeringen förtrycker icke-européer och het-sar dessa mot de vita.” För ett år sedan tillsattes en kommitté, ledd av den fanatiska nationalisten domaren van Zyl, för att utreda pressförhållandena och eventuellt föreslå åtgärder; i kommittén sitter inte en enda publicist. Man väntar att kommittén skall föreslå åtgärder som reglerar nyhetsförmedlingen från Sydafrika. Efter samtal med ledande män inom kommittén fann jag det sannolikt, för att inte säga säkert, att så skulle bli fallet. Huvudsynpunkten syntes vara att hindra den på ovedersägliga fakta byggda utländska kritiken.

Sydafrikas censurlag har i så gott som oförändrad form funnits i över tjugo år, men endast sedan 1939 finns en lista över förbjudna publikationer. Enligt lagen kan inrikesministern förbjuda införsel, försäljning och innehav av böcker, tidskrifter och tidningar som han finner ”sedlighetssårande eller olämpliga” (indecent or obscene or objectionable). Det sistnämnda ordet är uppenbarligen så vagt att praktiskt taget vad som helst *kan* för-bjudas. Till sin hjälp har inrikesministern elva censorer (med tre suppleanter). Censorerna är i regel pensionerade tjänstemän, som på detta sätt får en eftersökt extra-inkomst.

I praktiken går arbetet till så att om en censor finner en publikation olämplig, läses skriften av ytterligare två censorer; om de tre är ense (vilket antyds alltid vara fallet), föreslår man inrikesministern att utfärda förbud. Sedan kommer i Government Gazette en notis som helt enkelt meddelar att ”Jag Theophilus Ebenhaezer Dönges,

DIKTATURHOTET

minister för inrikesfrågor, förklarar följande böcker vara sedlighetssårande eller eljest olämpliga..." Därefter är det ingenting att göra åt saken. Inrikesministerns domslut kan inte överklagas, någon judiciell prövning äger över huvud inte rum.

För att få några riktlinjer för sin verksamhet har censurnämnden utgått från att de direktiv som gäller för filmgranskningen är tillämpliga även på skrifter. Dessa direktiv stadgar bland annat att allt är förbjudet som "är farligt för statens säkerhet eller kan antas störa fred eller ordning eller vara menligt för den allmänna välfärden" eller som "på ett stötande sätt" beskriver "passionerade kärleksscener" eller "strider mellan kapital och arbete" eller "socialt umgänge mellan européer och icke-européer". Om lagbestämmelserna för skriftcensuren är vaga, är dessa kompletterande direktiv så på en gång omfattande och allmänna att de inte kan anses avsevärt begränsa censorernas och i sista hand inrikesministerns fria beslutanderätt.

Med hänsyn härtill är det närmast överraskande att censuren inte varit än mera ingripande. Antalet förbjudna publikationer är visserligen stort, över 1 000 sedan 1939 och under de senaste åren 200—300 om året. Men i huvudsak har förbuden — utom under den nu sittande regeringens tid — gällt skrifter som det visserligen från vår synpunkt ter sig absurt att förbjuda, men som inte kan påstås hå något konstnärligt eller uppfostrande värde. Det är amerikanska deckare, "thrillers" och tarvliga tidskrifter eller seriepublikationer som intar flertalet platser på censurlistan.

Under senare år har emellertid en tendens till skärpning varit tydlig. Vid en genomgång av listan finner

man att två tredjedelar eller mer av antalet förbud utfärdats sedan nationalisterna kom till makten 1948. Och utvidgningen till nya områden är påtaglig. Alla kommunistiska propagandaskrifter har blivit bannlysta (vilket kan ske också enligt lagen mot kommunism av år 1950), men jämväl någorlunda objektiva böcker om kommunismen har mött samma öde. Vidare ett antal upplysningskrifter rörande kön och ras, bland annat några utmärkta broschyrer utgivna av Unesco.

Skönlitteraturen har kommit i farozonen: till de förbjudna böckerna hör Farrels "Studs Lonigan", Lawrences "Lady Chatterley's Lover", flera böcker av Caldwell (som ju ofta skriver om vita och svarta i sydstaterna i USA), en bok av Colette, Pierre Louys' samlade skrifter, Cloetes "The Turning Wheels" (nyligen förbjuden efter att ha varit tillåten i 16 år).

Ännu har man inte tillnärmelsevis nått den irländska puritanismens nivå; det bör betonas att Alan Paton, Sarah Gertrude Millin och andra moderna sydafrikanska författare fått vara i fred. Men utvecklingslinjen är klar; framför allt är öppna skildringar i sexuella frågor och rasfrågor med politiskt radikal udd förhatliga.

Under den senaste tiden har censuren diskuterats och — i en del engelskspråkiga tidningar — kritiserats av en särskild anledning. Genom ett rättsfall har slagits fast att även innehav av en förbjuden bok är straffbart (upp till fem års fängelse); ja, innehavaren är brottslig även om han inte vet att boken är förbjuden, blott han vet att boken är i hans ägo. Samtidigt har man blivit uppmärksam på att det är snart sagt omöjligt att få reda på vilka böcker som är förbjudna; för att skaffa sig denna kunskap måste en bokägare antingen resa till Kapstaden och

DIKTATURHOTET

gå igenom censurlistan eller också anskaffa Government Gazette för ett par årtionden, och den finns inte att få mer än för några månader tillbaka. — Jag känner personer som gått igenom sina bokhyllor och bränt upp böcker som de hört eller läst vara förbjudna.

Censurlagstiftningen och dess tillämpning är i mycket typiska för Sydafrika av i dag. Typiska för tendensen att begränsa friheten, för det oklara i begränsningarna, för maktkoncentrationen hos regeringen eller en viss minister, för de obestämda och hårda straffsatserna, för åsidosättandet av domstolsprövning, för maktviljan hos de härskande och osäkerheten bland de behärskade.

BOER OCH ENGELSMÄN

”I det förflutna har vi känt oss som främlingar i vårt eget land, men i dag hör Sydafrika oss till än en gång. För första gången sedan unionen är Sydafrika vårt eget. Gud give att det alltid förblir vårt eget.” Så sade dr Malan i det första tal han höll sedan han efter valsegern 1948 blivit premiärminister. Orden är ett gott vittnesbörd om hur han och nationalistpartiet känner det. Efter alla kompromisser och koalitioner hade äntligen afrikanderna, voortrekkers ättlingar, kommit till makten; det var slut med den regim som innebar att afrikander — Botha, Hertzog, Smuts — styrde med stöd av briter och vek undan för briterna. Men den andra linjen, den självklara grundvalen för Malans paroll, var att nationalismen i betydelsen av de vitas totala välde över de andra rasgrupperna segrat. Valet hade vunnits i det tecknet. Nationalistpartiets främsta propagandapunkt var att motståndarna, Det förenade partiet (United Party), inte var helt pålitliga på den punkten. Med särskild energi hade man under valkampanjen angripit premiärminister Smuts närmaste man, Jan Hofmeyr, som verkat för tolerans och uttalat förhoppningar om en successiv utvidgning av de svartas rättigheter.

Det nationalistiska partiet säger sig ofta företräda syd-

afrikansk patriotism, men uppenbarligen är det främst ett uttryck för boerpatriotismen. Afrikanderna, avkomlingar av holländare med starka inslag särskilt från franskt (hugenotter efter nantesiska ediktets upphävande) och tyskt håll, känner sig med rätta som det gamla invandrarfolket; miljön och historien har kommit den nationella känslan att riktas mot både infödingarna och britererna. Ett väsentligt moment i tron på särprägel och kallelse, i känslan av att man är *ett folk*, är att det inte finns, inte längre finns, ett moderland som man hör samman med och kan återvända till; Holland torde för de flesta afrikander vara minst lika främmande och avlägset som Sverige är för svenskamerikanerna efter några få generationer. Britererna i Sydafrika må tänka och tala om sig själva som sydafrikaner, de är dock samtidigt briter till språk, kultur och politiska traditioner, de har kvar moderlandet i Europa, de tvekar mellan det nya landet och det gamla — delvis just därför att det nya landets speciella patriotism inspireras och färgas av motsättningen till England. För att förstå läget kan man tänka på förhållandet mellan finnar och svenskar i Finland under något äldre tid, men får då komma ihåg att konflikten mellan de båda folkgrupperna inte på långt när haft samma skärpa som mellan boer och engelsmän.

Ekonomiskt-socialt föreligger skillnader mellan de båda folkgrupperna, som visserligen sakta utjämnas, men ännu bidrar till den politiska spänningen. Av jordbruksbefolkningen är 80—85 procent afrikander, den mest välstående och sannolikt den mest nationellt medvetna delen av boergruppen. Men av denna befolkning har massor av "fattiga vita" flyttat till städerna, liksom de övertaliga jordbrukarna i Sverige i slutet av 1800-talet drevs

till industrin eller till USA. Engelsmännen var av gammalt bosatta i städerna; relativt många var förmögna eller burgna, handeln, gruvorna, industrin var briterernas sak. Följden har blivit att afrikanderna visserligen i stigande utsträckning fått inflytande och positioner inom stadsnäringarna, men fortfarande bildar en oproportionerligt stor del av den vita medel- och underklassen (i den mån det är rimligt att tala om en underklass).

I Kapstaden och Johannesburg är det lätt att fastställa att de flotta stadsdelarna är bebodda mest av engelsmän, medan afrikanderna helt dominerar inom enklare vita områden. Schematiskt talas det stundom om att engelsmännen har den ekonomiska, boerna den politiska makten; lika schematiskt kan man beteckna nationalismen som ett rödgrönt block, som stött av jordbrukare, tjänstemän och arbetare står i motsatsställning till engelsmän å ena sidan och infödda å den andra. Ett vagt drag av antikapitalism liksom av antisocialism ingår i boernas attityd, en av förklaringarna till frändskapen med nazismen. Judarna, som beräknas till över hundratusen, hör till den brittiska gruppen och kan på grund av sin genomsnittliga goda ekonomiska ställning och sin tendens till tolerans i rasfrågor sägas representera det idealtypiska, det extrema inom denna grupp. Detta gör det förståeligt att boerna, som på voortrekkers tid betraktat judarna som föregångare, ofta tillägnat sig även nazismens antisemitism; mellan 1939 och 1950 fick judar inte bli medlemmar av det nationalistiska partiet.

De båda stora partierna är emellertid inte rent "nationellt" bestämda. De afrikaans-språkiga är omkring sextio procent av den vita befolkningen (nästan alla

boer talar engelska, under det att åtskilliga tiotusentals engelsmän inte talar afrikaans), men mellan en fjärdedel och en tredjedel av dem röstar med det "engelska" partiet, United Party. Nationalisterna har aldrig vunnit majoritet bland de röstande, endast i parlamentet. Vid 1953 års val fick nationalisterna 88 platser i representanthuset mot 57 för United Party och 5 för arbetarpartiet; röstsiffrorna var 598 000 för nationalisterna och 576 000 för United Party, men om de icke omstridda platserna räknas med måste de reella röstetalen sättas till över 700 000 för United Party mot över 600 000 för nationalisterna; 1948 var United Party än mera överlägset.

Detta egendomliga förhållande förklaras blott till en del av själva systemet med majoritetsval. De huvudsakliga faktorerna är tre. Jordbruket är starkt överrepresenterat enligt författning och konvention; en lantvalkrets har ungefär 20 procent färre väljare än en stadsvalkrets. Den under nationalistregeringen genomförda valkretsfördelningen gynnar det härskande partiet även genom s.k. valkretsgeometri. Slutligen är, delvis på grund av dessa omständigheter, United Party mera koncentrerat till vissa valkretsar än nationalistpartiet. Det senare partiet vinner alltså sina mandat billigare än det förra; be-tecknande är att 1953 18 representanter för United Party valdes utan valstrid, men blott 2 nationalist.

Striden mellan de två stora partierna utkämpas på en rad fronter. Sydafrika är antiliberalt i sin inställning till rasfrågan, men gammalliberalt när det gäller de vitas ekonomi; United Party kritiserar likväl nationalistpartiet för dess halvstatliga gruv- och industriföretag på vissa områden (järn, kol) och kräver en ännu friare eko-

nomi. Viktigare är förhållandet till England och samväldet. Nationalistpartiet är principiellt för republik och utträde ur samväldet, medan United Party entusiastiskt håller fast vid den brittiska förbindelsen. Helt nyligen har Malan förklarat att en ändring på denna punkt inte skall genomföras annat än med stöd av en klar folkmening, och man kan därför anta att intet görs förrän efter nästa val eller en särskild folkomröstning. Nationalisterna begär att England skall avstå Bechuanaland och de båda enklaverna Basutoland och Swaziland till unionen; England har lovat att detta inte skall ske mot de infödda befolkningarnas önskan, och dessa folkgrupper är helt naturligt rädda för att byta ut engelskt mot boernationalistiskt välde. De frihetsfientliga lagarna har i viktiga avseenden motarbetats av United Party, som särskilt reagerat mot att makten koncentreras hos regeringen och enskilda ministrar, medan domstolarna åsidosätts; United Party var exempelvis för lagen mot kommunism, men ville inte ge justitieministern så stora befogenheter. De frågor som kan betecknas som framför allt maktfrågor har lett till hetsiga konflikter. Tiden för förvärv av medborgarrätt har ökat från två till fem år, och regeringen har vid dylika avgöranden fått ökad makt; enligt United Party vill man härigenom avstänga engelska och andra nationalistfientliga immigranter från valrätt. De nationalistiska myndigheterna har begränsat invandringen — som sannolikt också nedgått, därför att folk inte vill komma till det nuvarande Sydafrika — genom att avvisa personer som inte antas vara politiskt välsinnade; nedgången av invandringen, som under vissa år lett till ett överskott av utflyttade, betraktas av United Party som farlig för landet och för partiet. Mandat-

området Sydvästafrika, under första världskriget erövrat från Tyskland, har av nationalisterna tilldelats sex platser i parlamentet, och dessa mandat har inneburit en ren förstärkning av partiet. Skämtsamt sägs det att medan i andra länder väljarna utser regering, har i Sydafrika regeringen börjat utse sina väljare.

Hur står partierna i rasfrågan? Valprogram och offentliga tal visar att nationalismen är mera aggressiv, medan United Party säger ungefär detsamma i mildare termer; på ena sidan talas mer om "de vitas välde" (white supremacy), på den andra mer om "ledning" och "förmynnerskap" (guidance och trusteeship). Britterna har under Smuts stött en politik som endast till graden av öppet förtryck skiljer sig från Malans, och de avvisar alla förslag om att utvidga de politiska rättigheterna; när det gäller indierna har det brittiska Natal gått i spetsen för undertryckandet. Och dock är det tydligt att en olikhet i inställning finns. Boerna har en helt annan tradition av patriarkaliskt välde, även om husfadern på farmen i samband med industrialiseringen alltmer ersatts av staten; fördomarna är här starkare, hårdheten mera självfallen. United Party har gått emot flera av de extremaste lagarna, framför allt — delvis av rena maktskäl — lagstiftningen om utestängande av alla färgade från rösträtt vid allmänna val. Inom United Party finns liberala stämningar som saknas inom nationalistpartiet. Det är betecknande att en väldig majoritet av de engelska studenterna protesterade mot Malans krav på total apartheid vid universiteten. Men då det gäller att konkurrera om vita väljare, och särskilt om marginalväljare av afrikanderursprung, duger inga toleransens paroller, och United Party har just under de senaste åren framhåvt sin "vit-

het" och avvisat alla beskyllningar för att partiet skulle styras av "kaffervänner".

Dr Malan fyller i år åttio år. Det anses sannolikt att han snart avgår och möjligt att hans efterträdare under kort tid blir den 72-årige finansministern Havenga, vars något moderatare "afrikanska" parti genom att uppgå i nationalistpartiet säkrat dettas välde. I tur därnäst står Strydom, 60 år, partiets ledare i Transvaal, extremisten framför andra både när det gäller engelsmän och infödda; han har en gång givit uttryck åt förhoppningen att vita, om de av misstag skulle arresteras av infödda polismän, hellre skulle begå mord än tåla denna skam. En fjärde ledare är femtiåringen Dönges, i höst vald till ledare i Kap, kanske lika extrem som Strydom, men mera diplomatisk. — Smuts och Hofmeyr avled 1950 respektive 1948, och United Party har nu ingen auktoritativ ledare. Strauss är en korrekt, något färglös advokat för sitt parti, med ett patos som verkar professionellt, en tendens att räkna mer på motståndarnas blamager än på egna insatser; trots att han är afrikander — en viktig förutsättning för valet till partiledare — kallas han i den enklare agitationen "lord" Strauss, en nationalistkvickhet av gammalt märke.

Hos den segrande nationalismen framträder allt starkare en vårdslös säkerhet, som vittnar om tro på fortsatt framgång. Då Malan förklarar att Smuts ingenting gjort för Sydafrika eller att FN styrs av Ryssland och Indien applåderas dessa vettlösa uttalanden av de trogna, och kritiken avhånas. Partiets disciplin är förstklassig, afrikaans går framåt i skolorna, delvis på grund av regeringens åtgärder, nu förbereder man utsträckning av

rösträtten till 18-åringar och därmed rekrytering av nya väljare. Allt tyder inom det vita lägret på att "voortrekkers" kommit hem på allvar, att Malan blev bönhörd i juni 1948: "Gud give att det (Sydafrika) alltid förblir vårt eget." Men det finns en reell opposition inom den vita härskarklassen — och framför allt finns det missnöje och hat bland de förtryckta.

VIT OPPOSITION MOT RASFÖRTRYCKET

En framställning av den förda politiken och av de båda stora partiernas program gör inte full rättvisa åt opinionen i Sydafrika. Det finns trots allt en opposition mot vad som görs, mycken tvekan och oro inför konsekvenserna, många samveten som inte dövs av vanan och de traditionella parollerna. Framför allt gäller detta de burgna och bildade, som följer med debatten ute i världen och som inte av fruktan för de undertrycktas konkurrens pressas in i en ovillkorligt avvisande hållning. Det är betecknande att dessa liberala tendenser — för att använda det i Sydafrika ständigt använda uttrycket — nästan genomgående präglar eller åtminstone färgar inte bara romanlitteraturen av värde, utan också politiskt-ekonomiska arbeten. Den rad utmärkta böcker som publicerats av sydafrikaner om Sydafrika under de senaste åren — Brookes, Millin, Sachs, Walker, Marquard, Keppel-Jones, Toekoms, för att nämna de viktigaste exemplen — innehåller genomgående kritik, oftast hård och principiell kritik. Den härskande politiken och uppfattningen motiveras eller rättare tas för självfallet riktiga i massor av tal, propagandabroschyrer och artiklar, men kommer inte fram i mera utförliga och genomtänkta skrifter. Då jag efterlyser ett mera utförligt för-

VIT OPPOSITION

svar för regimen hänvisas jag ständigt till en liten bok — Neame, "White Mans' Africa" — som i fråga om talang och skärpa är ojämförligt underlägsen de kritiska arbetena. Det är inte lätt, vare sig moraliskt eller förståndsmässigt, att försvara sydafrikansk politik.

Vilka är, helt allmänt, de tankar som framträder inom den liberalt sinnade minoriteten? En ofta kristet betonad humanitet är grundtonen; det är olidligt att tänka sig en framtid av hårdhet och förtryck, och för att upprätthålla de vitas välde krävs alltmera hårdhet och förtryck. Under en tid då kolonier frigörs och förut behärskade rasgrupper får självstyrelse går det inte att i Sydafrika vrida klockan tillbaka; följden blir isolering och till slut nederlag eller en kapitulation för sent. Ekonomiskt är på lång sikt välstånd för de vita och elände för de andra inte tänkbart; man måste lära och höja de infödda, göra hela folket till producenter av samma klass som i Europa eller USA och samtidigt vidga den sydafrikanska marknaden. Men det starkaste argumentet är helt enkelt: *detta går inte*. Medan man inom minoriteten vagt talar om de vitas välde för all framtid, eller undviker tanken på framtiden liksom den enskilde från år till år skjuter undan tanken på döden, eller — i mera personligt samtal — säger att vi klarar oss nog i tjugo eller kanske femtio år, förklarar de liberala: Ni vet att denna ordning inte kan bli varaktig, ni förbereder er egen säkra undergång genom att skärpa i stället för att lätta trycket, tänk er för, ändra er innan det är för sent.

I många sammanhang fick jag intryck av hur nära denna uppfattning kunde ligga den härskande attityden; man resonerade *som om* den förda politiken kunde

vara i evighet, men visste där bakom att en reträtt eller en katastrof inom några år eller några årtionden var säker. Vid en lunch med några politiker pratade vi hela tiden politik på det kortfristiga, begränsade sätt som är vanligt och rimligt i Sverige. Strax innan vi skildes kände jag mig tvungen att säga: Förlåt mig, men ni vet väl att allt det här inte går i längden. Ja visst, det har vi nog klart för oss, blev svaret vid uppbrottet. Men jag förstod väl att min påminnelse var obehaglig och kanske taktlös — tänk inte på molnet som stiger upp, solen lyser ju så klart, det är hållningen.

Den liberala linjen har hos vissa företrädare stått nationalismens idéer nära i fråga om själva slutmålet. Liksom Sabras professorer i Stellenbosch talat om total territoriell separation mellan raserna, total apartheid, har liberala professorer i Witwatersrand och Pietermaritzburg talat om uppdelning av Sydafrika i federala stater, byggda på skilda rasgrupper. Den senast framträdande representanten för denna riktning är en framstående historiker, Arthur Keppel-Jones (i boken "Friends or foes?"); i motsats till Sabramännen vill emellertid Keppel-Jones att det stora målet skall förberedas genom en allmän liberalisering av raspolitiken. Separationslinjen torde emellertid nu vara nära nog allmänt övergiven av liberalt folk: den framstår som praktiskt ogenomförbar och har väl också diskrediterats av apartheidsideologin. Liberalismens mål är en successivt genomförd likställighet, en likställighet som man i regel hoppas och tror inte skall medföra avsevärd rasblandning. Man opponerar mot hela den lagstiftning som ingår i behärskandets teknik och

VIT OPPOSITION

vill steg för steg i samband med bättre undervisning och utbildning ge lika politiska rättigheter åt alla.

Endast med reservationer kan Sydafrikas arbetarparti sägas vara företrädare för en liberal linje. Partiets glansperiod inföll för trettio år sedan, då det i koalition med dåtidens nationalistiska parti, general Hertzogs afrikaner, genomförde lagar som tryggade de vita arbetarnas ställning på de svartas bekostnad. Sedan dess har partiet försvagats och förändrats. Boerarbetarna har blivit allt flera, och de röstar i regel med Malan; de bildar majoriteten inom den mera konservativa, rent vita av de båda ungefär jämnstarka fackföreningsgrupperna. Arbetarpartiet har stöd av ett par stora fackgrupper i organisationen Trades and labour council, omfattande åtskilliga fackföreningar med infödda som medlemmar; det är mot ledare inom denna organisation, bland dem Solly Sachs, som antikommunistlagen framför allt använts. Vid de båda senaste valen har partiet gått samman med United Party, och det fick 1953 fem mandat; hur stor anslutning partiet har vet man inte, då United Party avstått ifrågavarande valkretsar mot löfte om stöd på annat håll. I rasfrågan har arbetarpartiet — i det hela ytterst moderat — sakta utvecklats mot liberalism i samband med den antydda allmänna utvecklingen, och det har för någon tid sedan, efter lång tvekan, uttalat sig för en utsträckning av rösträtten till alla med viss utbildning, alltså för att en betydande minoritet av de infödda skulle få rösträtt.

Efter valen 1953 bildades två nya partier med liberala tendenser. Union federal party verkar blott i Natal och kräver framför allt vida större självstyrelse för provinserna; partiet är ett uttryck för Natalengelsmännens

missnöje med unifieringstendenserna och nationalisternas krav på republik och utträde ur samväldet. I programmet finns en deklaration enligt vilken infödda och indier efter hand vid viss bildningsgrad skall få rösträtt vid allmänna val. Partiets chanser att vinna inflytande, utom möjligen i Natal, anses ytterst små. Långt viktigare från den här anlagda synpunkten är det nybildade liberala partiet. Detta parti innesluter, i motsats till andra partier, medlemmar av alla rasgrupper, och dess huvudsyfte är att arbeta för likställighet på alla områden. Till grundsatserna hör att ingen "skall avstängas från delaktighet i styrelsen och demokratins funktionsformer på grund av ras, hudfärg eller religion". Rösträtt bör omedelbart ges åt alla som har viss bildning eller inkomst, och genom undervisningsreformer skall inom några årtionden allmän rösträtt bli möjlig. Till partiets ledande personer hör många av Sydafrikas kända intellektuella: mr och mrs Ballinger, Leo Marquard, Alan Paton, Gerald Gordon. Partiets möjligheter kan inte bedömas, men det är uppenbart att det huvudsakligen kan tänkas påverka eller erövra röster från United Party; vid ett kommunalval i Germiston (nära Johannesburg), det enda val då liberalerna framträtt, besegrades partiet av United Partys kandidat, men fick omkring en tredjedel av rösterna.

För ett par år sedan spelade Fackelorganisationen (Torch commando) en betydande roll. Organisationen, som arbetade med emblem och beteckningar av något oroande art, bestod av veteraner från andra världskriget och uppnådde ett medlemsantal av en kvarts million. Rörelsens syfte var liberalt, man opponerade mot nationalismen och framför allt mot lagen om avskaffande av de färgades rösträtt. Våldiga demonstrationer anordnades,

VIT OPPOSITION

och motståndarna talade om revolutionsplaner och fascism. Men på mycket kort tid visnade rörelsen bort, kanske på grund av att en allmän avspänning inträdde efter högsta domstolens underkännande av den berörda lagen; Fackelorganisationen är nu närmast ett föga viktigt bihang till United Party.

Det bör slutligen nämnas att det numera förbjudna kommunistiska partiet i Sydafrika snarast uppträdde som en liberal organisation. Partiet var det enda som mottog medlemmar från alla rasgrupper, bildade fackföreningar bland de infödda och krävde total likställighet. En kommunist i Sydafrika är ofta enligt den övliga terminologin en liberal; för många ligger det därför nära till hands att betrakta liberalerna som kommunister.

Den synpunkten är av vikt, inte minst då det gäller att ge en föreställning om de undertryckta rasgruppernas opinioner.

DE FÖRTRYCKTAS REAKTIONER

Hur de svarta, den stora majoriteten av de förtryckta i Sydafrika, reagerar inför det vita väldet kan inte i detalj med någon säkerhet fastställas. Det finns inte möjlighet att klargöra saken genom val; organisationerna har alla en begränsad omfattning; det finns betydande grupper som är så totalt obildade att det inte är rimligt att tala om någon opinion. I den mån vittnesbörd finns, tyder de på ett utbrett missnöje, för att inte säga hat, särskilt bland de bildade och de i städerna boende, som mera direkt och oavbrutet får kännning av undertrycknings- och segregationspolitiken. Infödningarna har i parlamentet insatt vita, som verkat mot de hårda raslagarna, det av regeringen år 1936 tillsatta, femton år senare avskaffade infödingsrådet avgav eller sökte avge protester mot vad som skedde, de tidningar för svarta som finns är kritiska så långt de vågar vara det. Organisationen "Afrikanska nationella kongressen", som samlar det stora flertalet av de mera bildade — några tiotusental med en utbildning motsvarande studentexamen eller mera — och har starkt stöd inom den svarta industriebefolkningen, kräver raslagarnas upphävande och allmän rösträtt för alla myndiga. Motpolen till denna organisation är "Bantuföreningen", rekryterad av regeringen främst bland höv-

dingar och andra av den vita regimen beroende i reservaten, en ständigt mindre grupp; denna organisation ställer sig positiv till tanken att det gamla stamsamhället och de gamla sedvänjorna skall bevaras — ungefär som de indiska furstarna, vilka länge utgjorde den brittiska regimen's värn mot självständighetskraven i Indien. Det paradoxala, men i kolonialländer vanliga förhållandet är alltså att de kristna och av vit kultur berörda svarta (omkring 60 procent) inrymmer regimen's motståndare, medan denna regim har ett stöd bland de från den "vita" synpunkten mest efterblivna. Av vikt är att språkfrågan inte i väsentlig grad hindrar enhetssträvandena bland de svarta; över hälften torde tala hjälplig engelska eller afrikaans, och de skilda stamspråken är så pass lika att en person som kan exempelvis zulu gör sig förstådd nästan överallt.

Hur är känslan bland de svarta som över huvud har någon uppfattning om problemet? Av samtal med ett antal bildade negrer och av upplysningar i andra hand fick jag intrycket att möjligheter till en uppgörelse utan våldsam konflikt ännu finns. De bildade svarta betraktar, hur mycket de än avskyr regimen, den vita kulturen som överlägsen; tanken på självstyrande negerområden avvisas inte bara därför att den är praktiskt ogenomförbar, utan också därför att en återgång till det gamla, till något slags speciell bantukultur, ter sig som en tillbakagång, tekniskt och intellektuellt. Man kräver i princip omedelbar likställighet, men man är redo att kompromissa om de vita visar sig beredda till en successiv avveckling av förtrycket. Tanken att köra ut de vita ur Sydafrika är denna moderata riktning främmande; att de vita under lång tid skall tjänstgöra som uppfostrare

och även ledare ter sig naturligt, även då alla föreställningar om något slags ärftlig underlägsenhet hos de svarta avvisas. Men det är självklart att den allt hänsynslösare vita politiken ökar extremisternas inflytande. Allt flera talar enligt dialektisk-kommunistisk jargong om att det skärpta rasförtrycket egentligen är bra; liberalerna och missionärerna är mellanmän, som hindrar motsättningen att växa till öppen konflikt; det gäller att göra denna motsättning klarare och mera medveten och att därigenom förbereda den aktion som skall ge "Afrika åt afrikanerna". Bland de svarta finns, kort sagt, hela den serie av nyanser som kännetecknat arbetarrörelsen före demokratins genomförande; ännu är det möjligt att den moderata riktningen, "socialdemokratin", blir den bestämmande.

Av det sagda följer att man tänker olika även i fråga om medlen. De återhållsamma hoppas att de vita skall gå med på eftergifter under tryck och hot. De extrema tänker på strejker, demonstrationer, en verklig revolution eller ett gerillakrig i Mau Mau-stil. Det märkligaste som hittills skett är den passiva motståndsrörelsen år 1952, då tiotusenden protesterade mot raslagarna genom att överträda skilda föreskrifter, genom att sätta sig på bänkar reserverade för vita, gå in genom "vita" ingångar osv. I det hela skedde aktionen, som samlade även en del vita, i lugn och ordning, men den vita polisen ingrep med största energi; några positiva resultat nåddes inte, lagarna blev tvärtom skärpta, och 8 000 personer dömdes till fängelse. Det blev än en gång tydligt att de vita i en brutal repression ser politikens kungslinje, och förbitteringen bland de förtryckta steg i hela Sydafrika.

DE FÖRTRYCKTAS REAKTIONER

Indierna, koncentrerade till Natal, är den av de undertryckta rasgrupperna som bland de vita härskarna omtalas med den största illviljan. De härstammar övervägande från arbetare som på 1860-talet införskrevs från Indien för att tjäna på de stora sockerplantagerna kring Durban. Men de har bevarat sina religioner och mycket av sina indiska traditioner; hos dem finner man, i motsats till hos svarta och färgade, ingen spontan underlägsenhetskänsla, ingen önskan till omvandling efter vitt mönster. Härtill kommer att en del av indierna, visserligen en mycket liten del, blivit en bildad och välstående överklass, som framför allt inom detaljhandeln öppnat konkurrens med de vita. Därför talas det ofta om indierna på samma sätt som om judarna bland antisemiter, de anses förslagna, vinningslystna och ohederliga; i föreställningarna om dem ingår inte ett uns av den tro på "den gode vilden" som gärna smyger sig in bland fördomarna om de svarta. Och slutligen: indierna erbjuder särskilda svårigheter, därför att de har stamfränder på andra sidan havet, som tagit sig an deras sak. Genom hänvändelserna till Förenta nationerna har uppmärksamheten fästs speciellt på denna rasgrupps problem, och indierna har av de vita kommit att betraktas som representanter för främmande och fientliga nationer. Frukten för att ett framtida starkt och expansionslystet Indien skall tvinga fram en ändring — ja, enligt många söka erövra delar av Syd- och Östafrika — ingår i det sydafrikanska framtidsperspektivet.

Den indiska frågan har man sedan årtionden sökt lösa på det enklaste tänkbara sättet: genom att skicka "hem" indierna. Fria resor och andra fördelar har erbjudits av staten. Men endast något tiotusental av de enligt senaste

beräkningar 400 000 indierna har begagnat sig av dessa möjligheter. På min vid samtal med indier ständigt ställda fråga om orsaken till detta svaras att man känner sig som sydafrikaner och föredrar att stanna trots alla förföljelser; flertalet har bott i Sydafrika i två eller tre generationer, 90 procent är födda där; de som rest hem på försök finner sig vara främlingar i det gamla hemlandet. Då man vädjat till Indien och Pakistan om hjälp är det uteslutande i syfte att förbättra sitt och de andra ickevita rasgruppernas läge i Sydafrika.

Oppositionen mot den bestående regimen är stark inom alla indiska grupper. Det finns nyanser och inre motsättningar, mellan muhammedaner (en sjundedel) och hinduer, mellan den burgna minoriteten och det fattiga flertalet, mellan dem som vill påverka de vita i samarbete (Indian Organization) och dem som mera räknar på protest- och demonstrationspolitik (Indian Congress). En känsla av fiendskap har länge funnits mellan indierna och de svarta, senast på ett ohyggligt sätt markerad vid de stora upploppen och plundringarna i Durban 1949. Det finns intet tvivel om att vita, inte minst med indierna tävlande småhandlare, underblåst denna fiendskap, även om de indiska beskyllningarna mot myndigheterna för att provocera oroligheter är överdrivna eller grundlösa. Under de senaste åren har på grund av förtryckets skärpning ett närmande ägt rum. Afrikanska kongressen och Indiska kongressen — den största organisationen bland indierna — har haft gemensamma möten och tillsammans krävt raslagarnas upphävande och politiska rättigheter. Motståndskampanjen organiserades av indier och svarta i förening; man följde det mönster som mahatma Gandhi för femtio år sedan utformade i

Sydafrika och därefter med sådan framgång använde i Indien, och till rörelsens ledare hörde Gandhis son, advokat och framstående medlem av Indiska kongressen.

De färgade har intill senaste tid brukat betraktas som de vitas bundsförvanter. Kapprovinsen, där det stora flertalet av dem bor, har varit liberalare än de andra provinserna, de färgade har visserligen socialt och ekonomiskt bildat en lägre klass, men segregationen har inte varit genomförd i detalj, och vissa politiska rättigheter har funnits; tendensen har varit att se upp till de vita och se ned på de infödda. De senaste åren har den officiella politiken blivit hårdare (lagarna mot giftermål och andra förbindelser mellan vita och färgade, försöket att beröva de färgade rösträtten, skärpningen av segregationen), och till detta kommer en alltmera medveten strävan hos de vita att hålla den färgade befolkningen kvar i underordnade positioner inom näringslivet. Följden har blivit att även denna rasgrupp, vars genomsnittliga bildning är ofantligt mycket högre än de svartas, nära nog kompakt drivits över i kritik och opposition. En relativt moderat organisation — Coloured People's National Union — söker ännu vinna förbättringar genom samarbete med myndigheterna, medan den nyligen bildade People's Convention går på samma linjer som Afrikanska kongressen. Intervjuer med ledarna inom de båda organisationerna gav mig den bestämda övertygelsen att viljan till en uppgörelse av kompromisskaraktär ännu är stark, men att förbittringen växer dag för dag genom regeringens åtgärder.

HERBERT TINGSTEN

Parollen söndra och härska följs inte längre av den vita nationalismen; man tror sig vara stark nog att i stället välja det totala och onyanserade behärskandets program. Därmed pressas de undertryckta samman, och en enig front mot de vitas välde framträder för första gången som ett perspektiv i sydafrikansk politik.

K Y R K O R O C H M I S S I O N E R

Sydafrika kallas kristet. Det är befogat från kvantitativ synpunkt: det överväldigande flertalet vita och färgade och en majoritet av de svarta tillhör kristna samfund. Det är också befogat med tanke på den inom den vita härsarklassen rådande ideologin. Man talar ständigt om den *kristna* civilisationen i Sydafrika; på ett sätt som hos oss är okänt åberopar statsmännen Gud, Bibeln och Kristi lära. Men detta slags enighet hindrar inte motsättningar och konflikter. Gud är garant för apartheid, och man hänvisar till hans ord i kampen mot apartheid; varje mening i rasfrågan stöds med bibelcitat och bibeltolkningar. På ett sätt som knappast har motstycke i modern politik är debatten kring de centrala problemen präglad av religiösa meningsbrytningar.

Den reformerta, kalvinistiska kyrkan — jag begagnar detta uttryck, ehuru det finns tre skilda samfund — samlar en knapp majoritet av den vita och ungefär 40 procent av den färgade befolkningen; men denna kyrka har varit relativt litet inriktad på missionsverksamhet bland de svarta och hyser under 10 procent av de infödda kristna. Den anglikanska kyrkan har blott en tredjedel av den reformertas medlemsantal bland de vita, men dubbelt så många svarta medlemmar. De övriga kyrkorna

är väsentligen missionskyrkor, med sina anhängare främst bland de svarta; ofta är det samfund i Europa och USA som bekostat och organiserat missionsarbetet. Metodistkyrkan, med 7—8 procent bland de vita, har en tredjedel av de svarta kristna anslutna. Den mest utpräglade missionskyrkan är den lutherska, med omkring tjugo gånger flera svarta än vita. Här nedan anges de viktigaste kyrkornas medlemsantal (i tusenden) år 1946, det senaste år då siffror varit tillgängliga. Det bör tilläggas att den svenska kyrkans mission samlat omkring 21 000 svarta, enligt Missionsstyrelsens årsbok för år 1953.

De kristna kyrkorna i Sydafrika

	Vita	Infödda	Färgade	Totalt
Reformerta	1 278 000	267 000	292 000	1 837 000
Anglikanska	375 000	553 000	186 000	1 114 000
Metodistiska	181 000	1 008 000	90 000	1 279 000
Katolska	118 000	373 000	56 000	547 000
Presbyterianska	95 000	164 000	5 000	264 000
Baptistiska	24 000	71 000	5 000	100 000
Lutherska	23 000	394 000	48 000	465 000
Kongregationalistiska .	13 000	113 000	100 000	226 000

Den reformerta kyrkan, som omfattar det stora flertalet boer, har av gammalt stött det vita väldet och segregationen. Här är det självfallet med segregation även inom kyrkolivet; det kan ej komma i fråga att vita och svarta bevistar gudstjänst i samma lokaler eller att svarta predikanter framträder inför vita åhörare. Flera av nationalismens ledare och inspiratörer är präster; Malan var präst innan han blev politiker, och professor Gerdener, Sabras chef, är den reformerta kyrkans mest auktoritative teolog. Gång efter annan har kyrkan i ut-

talanden betonat sin anslutning till regeringspolitiken. "De grundläggande principerna om separat utveckling (ord som den reformerta kyrkan begagnar i stället för apartheid) kan härledas ur Guds ord", heter det i en resolution år 1950. Hela segregationspolitiken motiveras med hänvisningar till bibeltexter och teologiska utläggningar.

Hur det går till kan exemplifieras med det anförande som C. B. Brink, ordförande i de reformerta kyrkosamfundens gemenskapsråd, höll vid den kyrkliga konferensen i Pretoria i november 1953. Han erinrade först om Guds ord i Första Mosebok: "Varen fruktsamma och föröken Eder och uppfyllen jorden." För att uppfylla jorden måste, fastslog han, människorna bege sig åt olika håll. "Detta innebär att de måste splittras i särskilda grupper eller stammar . . . från begynnelsen var det Guds avsikt att mänskligheten skulle leva i skilda nationer och folk." Då människorna sökte trotsa Guds vilja genom att bygga Babels torn uttalade Gud sina avsikter ännu tydligare: "Låt oss stiga ned dit och förbistra deras tungomål, så att den ene icke förstår den andres tungomål." I det följande uppräknade Brink bibelställen där det talas om skilda folk och språk; i Uppenbarelseboken nämns exempelvis "en stor skara, som ingen kunde räkna, av alla folkslag och stammar och folk och tungomål". "Försök att genomföra enhet och jämlikhet", blev Brinks slutsats, "är att återuppliva den babyloniska andan . . . ett nytt försök att bygga Babels torn." Följden av sådana försök blir "vilddjur" enligt Uppenbarelseboken. Åtskillnad mellan vita och svarta "vilar alltså på fast biblisk grund"; bortsett härifrån måste "de kristna kyrkorna akta sig för att (genom gemenskap med de

svarta) beröva Afrikas infödingar privilegiet att lämna sitt eget bidrag till utvecklingen av de kristna sanningarna". Slutligen gick Brink in på bibelställen som tycks tala för enhet och jämlikhet (t. ex. Paulus ord "här är icke jude eller grek, här är icke träl eller fri" etc.). Brink fann att det i alla dessa fall var fråga om enhet och jämlikhet i rent andlig mening ("andens enhet i Kristus") och att man grovt vantolkade de heliga orden genom att vilja tillämpa dem på det yttre livet.

Det har länge funnits en liten minoritet bland de reformerta prästerna som ställt sig tveksam eller avvisande till dessa tolkningar. Professor Ben Marais markerade förra året en särmening i boken "Colour, Unsolved Problem of the West"; han refererade amerikanska undersökningar som undergräver föreställningen om de vitas överlägsenhet, tog avstånd från tanken att Bibeln föreskriver segregation och uttalade sig i visserligen ganska vaga formuleringar för en liberalisering av raspolitiken. Marais och en annan reformert teolog, dr Keet, uppträdde på den nyssnämnda kyrkokonferensen enligt dessa linjer. Det finns emellertid intet tvivel om att den reformerta kyrkan i det hela håller fast vid sin traditionella ståndpunkt. En kommitté har nyligen tillsatts för att definitivt fastställa Bibelns hållning till rasfrågan; professor Gerdener försäkrade mig att en överväldigande majoritet skall fastslå att Gud föreskriver apartheid och alltså står på klart nationalistisk grund.

Samtliga övriga kyrkor av någon betydelse kan mer eller mindre energiskt sägas vara motståndare till regeringens raspolitik och till den reformerta kyrkans bibeltolkning. En rad auktoritativa uttalanden har nyligen

samlats i en broschyr ("The Churches' Judgment on 'Apartheid'") som visar en betydande samstämmighet. *Kongregationalisterna*: "Det är vår uppriktiga övertygelse att regeringens apartheidspolitik inte har någon sanktion i Nya testamentet och att den i själva verket står i direkt motsättning till Jesu lära." *Metodisterna*: "Ingen medlem av någon ras skall berövas politiska rättigheter eller privilegier blott på grund av sin ras." *Anglikanerna*: "Vi, kyrkans biskopar i Sydafrika, bedja er att ompröva era åsikter i rasfrågan och att med all kraft hålla på den kristna läran om Guds faderskap och människornas brödraskap i alla dess konsekvenser"; man fördömde i samma uttalande minskningen av de svartas och de färgades politiska rättigheter. Den *katolska* hierarkin antog i juni 1952 en liberal resolution, där det bland annat heter: "Diskriminering grundad uteslutande på hudfärg är en kränkning av icke-européernas rätt till mänsklig värdighet. Rättvisan fordrar att icke-européerna tillåts att successivt nå full delaktighet i landets politiska, ekonomiska och kulturella liv." Den *lutherska* riktningen har inte framfört någon gemensam ståndpunkt, och särskilt bland de tysk-lutherska grupperna lär det finnas sympati för regeringspolitiken. Den *svenska kyrkans* representanter intar en allmänt liberal hållning; i årsboken 1953 sägs det — efter den katolska deklarationen — vara Guds avsikt "att landets färgade (alla icke-vita åsyftas) befolkning tillåtes gradvis utvecklas till fullt och ansvarigt deltagande i landets kulturella, ekonomiska och politiska liv"; vidare "konstateras att majoriteten särskilt av afrikannerna ännu ej nått ett kristet och civilisatoriskt utvecklingsstadium, som kan anses berättiga dem till omedelbart sammansmältande med de vita till ett homogent samhälle".

De berörda kyrkorna är också i fråga om sin egen praxis vida liberalare än de reformerta samfunden. Någon fullständig likställighet råder dock inte, även om den i princip godtas. I regel hålls skilda gudstjänster för svarta och vita; ibland är det nödvändigt eller åtminstone försvarligt med tanke på språket, ibland är det en ofrånkomlig eftergift gentemot de vita församlingsbornas krav, ibland är prästmännen själva i viss mån påverkade av den härskande politiska ideologin. I stort sett är helt naturligt toleransen större inom de samfund som huvudsakligen har svarta medlemmar. Det står dock utom diskussion att den katolska kyrkan mest konsekvent drivit likställighetstanken och från den synpunkten är den liberalaste i Sydafrika. En viss ovilja framträder i förhållandet mellan de reformerta och de andra samfunden, alldeles särskilt mellan reformerta och katoliker. Kyrkokonferensen i Pretoria, där ledande kyrkomän sammanträdde på reformert inbjudan — katoliker blev dock inte inbjudna — för att diskutera rasfrågan, har uppfattats som ett tecken på utjämning och kanske på mildring av den reformerta ståndpunkten, men det är ännu inte möjligt att bedöma dess verkningar.

Särskilda kristna sekter har i stor omfattning bildats bland de svarta. Deras antal beräknas nu till 1 300; de flesta sekterna har blott något eller några hundratal medlemmar, men totalantalet anslutna uppgår till flera hundra tusen. Den svenske missionären och professorn Sundkler, som skrivit standardverket om dessa ofta kuriösa samfund ("Bantu Prophets in South Africa") påpekar hur ofta de förkunnade lärorna speglar ras-kampen och rasförtrycket. Man tror på en svart Messias, på att de vita inte kommer till himmelen, därför att de

haft allt gott på jorden, att de svarta skall härska i evighetsriket, eftersom de vita styrt under jordelivet. Kristendomen vrides så tillbaka till de fattigas och förtrycktas utopi.

*

Boerna har, skrev Harald Hjärne vid sekelskiftet, "ehuru högst gudfruktiga för egen räkning, visat sig mycket avvisande mot missionärerna och deras verksamhet . . . För så vitt som de svarta över huvud skall eller får kristnas, så är det allra viktigaste, enligt boertron, att de får lära sig hustavlan och obetingad underdånighet under sina husbönder." Denna karakteristik är i det väsentliga giltig för de senaste hundrafemtio åren. Missionen i Sydafrika började omkring 1800, vid samma tid då brittena erövrade Kap; den sköttes länge huvudsakligen av engelsmän, organiserade i London Missionary Society. För boerna var missionen misstänkt eller förhatlig från två synpunkter. Missionärerna inte bara kristnade och uppfostrade de svarta; de tog sig an deras sak mot boerna-husbönderna, verkade för slaveriets avskaffande och, sedan detta mål vunnits, för ökad likställighet och minskat förtryck. De var och är "kaffer-vänner", och det ordet säger allt. Men missionärerna var farliga också på ett annat sätt. De vädjade till London för att med politiska medel vinna vad de inte vunnit genom klagomål och föreställningar i Kapkolonin och sedermera i Oranje- och Transvaal. Ibland betraktade de sig själva inte bara som kristendomens förkunnare, utan också som vägröjare för England; de båda "missionerna" kunde te sig som en och samma sak,

ty Englands relativt humana raspolitik var för dem en del av den sanna kristendomen. Med stor överdrift, ehuru inte alldeles utan rätt, kunde de stämplas som imperialismens kunska-pare, som fiender till boernas republiker. Konflikterna mellan boer och missionärer, med det mäktiga England i bakgrunden, är ett egenartat och viktigt inslag i hela 1800-talets sydafrikanska historia.

Motsättningen har på ett sätt mildrats under senare tid. De många missionerande samfundet från skilda länder och skilda kristna religioner kan inte vädja till England eller till något land med samma effekt som förr; de har i stort sett upphört att vädja till utlandet, ty de måste för att kunna arbeta underkasta sig den bestående regimen. Missionärernas roll som vädjare till opinionen utanför har upptagits av andra, av de undertryckta folken själva, av vita liberaler i böcker och tidningar, av besökande forskare och publicister. Den domstol som man vädjar till är inte längre regeringen i London, utan de sextio "Förenta nationerna" i New York; domarna har blivit flera, men de kan inte komma överens och de har inga maktmedel. Men motsättningen mellan härskare och missionärer fortlever. Det är missionärerna som utbildar 80 procent av de svarta i skolorna, som i konkreta fall tjänstgör som de svartas förespråkare och advokater, som bildar den största liberala, om också inte politiskt verksamma, riktningen i Sydafrika. Regimens officiella attityd är kylig respekt för de främmande missionerna, men då och då kommer ett utbrott av misstanke, oro och ovilja: man talar om hur de svarta fördärvas genom uppfostran till självhävdelse, om missionen som en världsliberalismens femte kolonn.

Vad betyder då missionsarbetet, hurudan är missionärernas hållning? Jag har besökt åtskilliga missionsstationer, mest svenska, och samtalat med några tiotal i missionsarbetet verksamma, huvudsakligen svensk-lutherner, men också katoliker, anglikaner och metodister. Dessa erfarenheter, jämte en del böcker, är självfallet inte nog för ett nyanserat eller efter de skilda samfundens differentierat omdöme. Men några saker synes mig klara.

Som det väsentliga framstår självfallet den religiösa förkunnelsen. Den torde — utanför den reformerta kyrkan — genomgående läggas så att likheten i människovärde framhävs inte bara i den andligt-mystiska meningen att alla är lika inför Gud (med konsekvensen att herre och slav kan påstås vara i *djupare* mening likställda), utan även som en jordisk realitet, innebärande åtminstone en antydning om likställighet inför lagen, om likhet i rättigheter, om något som närmar sig demokrati. En dylik förkunnelse — en kristendom färgad av modern humanism — måste med nödvändighet väcka känslor av tvivel eller kritik inför den i Sydafrika härskande regimen. Även om missionärerna tillika förkunnar lydnad inför överheten eller åtminstone fördragsamhet mot förtryckarna är därför deras läror så pass divergerande från den i staten härskande doktrinen att de med större eller mindre rätt kan betecknas som fostrare av opponenter. Ty de går dock inte, såsom de reformerta, tillbaka till en kristendom som försvarade alla jordiska skiljaktigheter, alla klassgränser, allt yttre elände, med hänvisningar till tron, moralen och den himmelska framtiden som de enda handfasta realiteterna. Detsamma gäller i stort sett den undervisning som missionärerna bedriver.

De flesta svarta som undervisas stannar visserligen i skolorna blott några få klasser, och det lilla de lär sig av läsning, skrivning och räkning kan inte göra dem farliga för statsordningen; härtill kommer att fostran i manuella färdigheter intar en jämförelsevis stor plats på missionsskolornas program. Men undervisningen är dock i *buvudsak* densamma som ges i de länder från vilka missionärerna kommer; den omfattar på högre stadier historia, litteratur och någon samhällslära, och en sådan undervisning är, om den inte omformas för att dressera undertryckta, en stimulans till frihetsvilja.

Det synes mig viktigt att fastslå detta. Bland missionärerna finns en väl förståelig benägenhet att framställa missionsarbetet som ofarligt för de härskande och att därför i försök från statens sida att dirigera undervisningen se något utifrån gemensamma normer orättfärdigt. Så enkelt är det inte. Missionärerna är, dess bättre, inte propagandister åt förtrycket, de är inte menlösa och ofarliga; de får inte vänta sig att den regim som företräder samtidens kanske hårdaste rasvälde skall betrakta dem som bundsförvanter eller ens som neutrala. Vore det så, då hade de från de värderingar som bildar den givna utgångspunkten för dessa artiklar förfelat sin kallelse. Att missionskyrkorna själva är medvetna om den motsättning som man ibland söker överskyla framgår av de principuttalanden och protester som de särskilt under senare år beslutat.

Den religiösa förkunnelsen och skolundervisningen är inte missionens hela arbetsfält. Sjukvård, socialvård, personlig hjälpverksamhet är en mycket stor del av vad som uträttas. Då jag tänker på raden av svenska stationer som jag sett — Johannesburg, Roodepoort, Dundee,

Ceza, Appelsbosch — minns jag inte bara präster och predikningar och skolor, utan läkare och sjuksystrar, sjuksalar överfyllda av svarta i ängslan och förtröstan, människor som i allt försöker hjälpa andra och är ivriga lika mycket att sprida den tro som är deras som att lindra smärtan, råda och förbättra. Ofta gäller det, som jag redan antytt, att inskrida till förmån för infödingar som råkat ut för någon av de otaliga svårigheterna i förtryckarstaten, som blivit häktade och kanske dömda för att de inte haft pass eller arbetstillstånd eller som bott på förbjudna ställen eller som helt enkelt trakasserats av vita tjänstemän och myndigheter.

Frågan om hur missionärerna bör handla diskuteras inom de skilda kyrkorna, och man kan schematiskt tala om konservativa och radikala riktningar. Skall man öppet brännmärka bostadseländet, som den berömde anglikanen Huddleston i Johannesburg, eller skall man i stillhet övertala och i mån av förmåga förbättra? Skall man bestämt hålla på likställigheten inom kyrkolivet eller skall man något falla undan för den härskande meningen bland de vita? Skall man säga ifrån vid samtal eller lirka med fördomen? Hur försiktig bör man vara i uttalanden, offentliga och privata, till de svarta? Det är i skilda varianter den eviga frågan om man skall kompromisslöst bekämpa ondskan med risk att intet kunna uträtta eller mildra genom förhandlingar med risk att stödja det avskydda.

På dessa frågor skall här intet svar försökas. För missionärerna blir svaret väl i sista hand: Vi måste uppträda så att vi får fortsätta vår verksamhet. Regeringen har alla maktmedel i sin hand. Ännu har under detta skede

ingen missionär utvisats, ehuru en anglikansk präst, Michael Scott, efter utresa förbjudits att komma tillbaka. Men det har inträffat att prästmän som velat bli missionärer vägrats inresetillstånd därför att de efter utfrågningar ansetts för liberala. Hur bräcklig missionärernas position i det enskilda fallet är framgår kanske bäst av de villkor under vilka enligt senare års praxis tomtområden upplåts åt missionen. I överlåtelsehandlingen heter det att "om enligt infödingsministerns åsikt innehavaren använder området eller låter det användas eller tolererar att det används för andra ändamål än dem för vilka det överlåtits, eller om någon verksamhet på området är sådan att försämring av förhållandet mellan de infödda och styrelsen eller till förvaltningen hörande personer uppmuntras eller tenderar att uppmuntras..." kan överlåtaren förklara att överenskommelsen är annullerad. En minister kan alltså på de vagaste skäl göra en missionsverksamhet omöjlig; man kan inte gå till domstol för att få ministerns beslut prövat.

Någon gång riktas en generell kritik mot missionen från håll där man står fientlig mot den förda raspolitiken. "Hade inte missionärerna gjort infödingarna beskedliga genom kristendom, vore den nuvarande ordningen omöjlig", sade mig en högst liberal ämbetsman; det är en underlig idé redan med hänsyn till att kristendomen sannerligen inte gjort boerna beskedliga och att regeringen för närvarande bland de svarta har sitt främsta stöd hos kraalernas hedningar. Svarta kritiker säger detsamma i något subtilare form; missionärerna begränsar motsättningen och hindrar eller uppskjuter därför den öppna konflikten som ensam kan sopa bort det vita väldet. För var och en som hoppas och räknar

KYRKOR OCH MISSIONER

med en lösning i lugn eller åtminstone utan blodbad och katastrof är denna tanke orimlig.

Det är tvärtom från den demokratiska humanismens synpunkt (kristen eller inte) en överväldigande stor insats som här gjorts och göres. Här är det inte någon idyll som störts eller förintats genom en ny förkunnelse; missionärerna har följt, inte väglett erövrarna, och de folk de verkar bland har levat i en föreställningsvärld som rättfärdigat grymheter, hårdhet och lidande. Mellan dessa underkuvade folk och det herrefolk som nu i namnet av vit och kristen civilisation förtrycker står några tusen missionärer som barriär och medlare. Deras verk har inga gränser i detta land, söndrat och pinat av fördomar, hat, bitterhet, fattigdom och sjukdomar. De har ställt sin sak på tron och godheten, i en omgivning så svår att en levande medkänsla blir ett ständigt lidande — hos oss är det knappast möjligt att förstå vad denna miljö betyder och hur de människor blir som arbetar och strider för att ändra den. Hurudan än framtiden blir kan de känna sig förvissade om att ha utfört en mission i Sydafrika.

RASFRÅGAN I LITTERATUREN

Den sydafrikanska litteraturen är fattig. För äldre tid finns knappast mer än ett stort namn, Olive Schreiner, som redan i början av 1880-talet skrev sin "The Story of an African Farm". Det bästa som skrivits på afrikaans under senare år uppges vara lyrik, utan anknytning till politik eller rasfrågor. På bantuspråk (zulu) har publicerats några diktsamlingar och romaner, som förklaras vara betydande; i regel finns översättningar inte. Den engelskspråkiga litteraturen, den enda jag kan ta del av, handlar till mycket stor del om rasfrågorna; alla de författare som vunnit större berömmelse — ehuru nästan genomgående blott en starkt begränsad publik — har fångslats av dessa problem, som ständigt diskuteras av de intellektuella. Litteraturen formar sig till skildringar, kyliga eller passionerade, av särpräglad afrikanska tragedier.

Sarah Gertrude Millin är vid några och sextio års ålder Sydafrikas mest allmänt erkända författare. Hennes roman "God's Stepchildren" (1924) är den första litterära framställningen av de färgades läge. En engelsk präst, en inskränkt mystiker, gifter sig i lusta och rättfärdighet med en hottentottflicka — fall av detta slag var inte alldeles ovanliga i början av 1800-talet, då ras-

fördomarna var mindre våldsamma än senare. Prästen förfaller till infödd (goes native); större delen av boken gäller hans avkomlingar under fyra generationer, deras försök att "bli" vita, deras känsla av underlägsenhet åt det ena hållet och överlägsenhet åt det andra. Boken ger utmärkta miljöbilder och är delvis gripande, trots att författarinnan verkar hård och oengagerad. Sarah Millin är tydligen fångad av de fördomar hon beskriver. Hennes karaktärer utvecklas snabbt men stannar i växten och kommer inte upp till de vitas nivå — det är typiskt för de vitas föreställningar om de färgade, en fördom som gör det rättvist att begränsa skolundervisning och utbildningsmöjligheter. "Vi är alla Guds barn", säger den prästerlige stamfadern. "Men är inte Gud själv vit?" frågar en hottentottflicka. Då prästen tvekar om svaret fortsätter flickan: "Kanske vi bruna är hans styvbarn." Även de färgade blir styvbarn, hottentottstämpeln kan inte utplånas, och det ligger därför något berättigat i de vitas misstro och förakt. Men det skall erkännas att Sarah Millin markerar att de färgades undermålighet delvis beror på deras osäkerhet och ständiga fruktan.

Den ende färgade författare som vunnit rykte är den nu snart femtiårige *Peter Abrahams*, sedan 1939 bosatt i England och sedan 1953 emigrant till det fria Guld-kusten. Hans bästa roman, "Wild Conquest", behandlar voortreckers och deras motståndare zuluerna. Det är en briljant idé att betrakta de båda folken som i stort sett likvärdiga primitiva herdefolk, i slagsmål om betesmarker. Inom båda folken finns en motsättning mellan de hårda handlingsmänniskorna och de som drömmer om frid och förståelse. Men när det gäller zuluerna blir ten-

densen att idealisera ibland så påträngande att man frestas tala om larv och pekor. Abrahams artiklar från en resa till Sydafrika år 1952 — "Return to Goli" — är lysande.

Laurens van der Post, som under de senaste åren blivit en succéförfattare, började sin bana på 30-talet med en bok, "In a Province", som under intryck av berömmelsen just utgivits i en ny upplaga. En ung boer, Johan van Bredepoel, drivs genom tillfälligheter och ett känsligt samvete till en halvhjärtad inblandning i rasstriderna. Han känner medlidande och ansvar för en negeryngling, som blir orättvist behandlad av de vita och kommer på avvägar, och blir god vän med en kommunistisk agitator, som förkunnar revolution i jämlikhetens namn. Det vita väldet skildras såsom grymt och gement; boerledarna i det lilla samhälle där konflikten kulminerar är simpla och lymmelaktiga, och den sittande regeringen söker skaffa sig ökade befogenheter genom att provocera våld från negrernas sida. Johan växlar mellan indignation och ovilja mot varje ställningstagande. Bråkar man blir det nya strider och orättvisor, bäst att hoppas på en inre mänsklig förändring; "din och min fiende i detta land", säger Johan till kommunisten, "är inte systemet, utan varje vit människas hjärta. Du kan ju inte lagstifta bort en människas hjärta." Boken slutar med att Johan blir skjuten då han söker hjälpa sin vän att fly — kanske ett symboliskt uttryck för åsikten att det är den gode tredje ståndpunktaren som får sitta emellan.

Boken är inte betydande, den är långgrandig och otymplig, och reflexionerna är pinsamt enkla. Sitt intresse har den främst med tanke på van der Posts senare utveck-

ling. I hans nyare böcker är det inte tal om orättvisor och övergrepp; inställningen till de svarta är den sofistikerade idyllikerns, som med tal om mörker, värme, djup, livskänsla o.dyl. sveper en presenning över eländet.

Om *Alan Paton*, som väl är den främste av Sydafrikas författare, skall jag i detta sammanhang inte skriva. Han är, såvitt jag kunnat finna, föga läst utanför minoriteten av opponenter mot regimen; detta tycks för övrigt gälla alla rasböcker — ett bevis på den vita massans önskan att bevara gott samvete genom okunnighet. Jag vill blott erinra om den glänsande dramatisering av "Cry, the Beloved Country" som utförts av Maxwell Anderson (*Lost in the Stars*); den har gjort succé i Norge och borde kunna göra det även här.

Under 1952 och 1953 har ytterligare en rad rasromaner utkommit, i regel i nära och tydlig anslutning till nationalistpolitikens skärpning av läget. *Gerald Gordon* har i sin första roman, "Let the Day Perish" — Jobs bok: "Må den dag utplånas på vilken jag föddes och den natt som sade 'Ett gossebarn är avlat'" — närmast riktat sig mot den lagstiftning som gör alla sexuella förbindelser mellan vita och färgade straffbara. Av två färgade bröder lyckas den ene "passera" och blir som advokat en respekterad medlem av den vita Kapsocieteten; den andre är mera mörkhyad och måste stanna bland de färgade. Då den vite brodern anklagas för mord måste han inkalla den färgade som vittne, och därigenom blir deras släktskap notorisk; den avslöjade "falske vite", hindrad att gifta sig med sin älskade, begår självmord. Spelet mellan snobberi, hårdhet och samvetsqual hos den "vite" är väl beskrivet; rättegången har Gordon, en av Kaps skickligaste advokater, utformat med brio. Koncentrationen

på "problemet" är störande stark, men det är ett problem som i nästan lika tillspetsad form som i romanen gäller tiotusentals färgade i Sydafrika.

Om de färgade handlar också *Katie Hendriks* roman "The Bend in the Road". Författarinnan uppges av förlaget vara färgad. Boken har formen av en ung kvinnas självbiografi; med en konstlöshet som kanske är avsiktlig berättas om hennes förödmjukelser, svårigheter och äventyr. Indignationen är behärskad, och man har mindre än i de flesta böcker som här berörs intrycket av tendens och tillrättaläggning. Boken slutar med att den unga kvinnan gifter sig med en neger och flyttar till Rhodesia, inte av något slags självuppgivelse eller återgång till naturen, utan av kärlek och längtan att komma från vidrigheten i förtryckets samhälle.

Phyllis Altman har i "The Law of the Vultures" givit skakande teckningar av de svartas liv i Johannesburg. Man kunde tro att det här är fråga om svartmålning, men då man hör och läser om all orättfärdighet i detta pinandets centrum tvivlar man inte på att boken är i väsentlig mening sann. Huvudpersonen, negern Thaele, gläder sig åt sin underordnade plats på ett vitt kontor, men blir orättvist beskylld för stöld, slår tillbaka (det värsta av alla brott) då en vit ger honom en örfil och blir under sin fängelsetid en grubblande, halvt vansinnig fanatiker. Men negrerna kan komma över vad som nu drabbar dem — det tycks vara författarinnans tes. "Våra lidanden är stora, men våra hjärtan är starka. Vi vet att det är gott att skratta, att dansa, att vara med våra kvinnor, att prata med våra vänner. Thaele liksom många vita förstår inte detta. Ja, det finns många vita

lika honom, med sjuka hjärtan, som inte vet att det är gott att leva.”

Den ojämförligt bästa romanen sedan många år — vid sidan av Patons böcker — är emellertid den unga *Nadine Gordimers* ”The Lying Days”, utkommen på hösten 1953. I denna framställning av en kvinnas barndom och ungdom i Johannesburg är rasstriderna formellt och kvantitativt en periferisk sak, men ingen bok skildrar bättre hur dess strider — eller rättare de vitas fruktan och hårdhet — trycker, förgiftar, förminskar människorna. Då man läser denna bok i den stad där den är upplevd och skriven blir känslan av mörker, instängdhet och ett slags känslornas lyttthet mera stark och medveten.

PROBLEMET SYDAFRIKA

”Sydafrika intar en särställning i det brittiska samväldet, i kristenheten och praktiskt taget i hela den civiliserade världen genom att fortfarande vara en slavstat.” Orden skrevs år 1927 av lord Olivier, gammal koloni-ämbetsman och minister för Indien i MacDonalds första regering. Beteckningen slavstat innebar och innebär en viss överdrift, men är mera befogad nu än den var då. Olivier kritiserade särskilt de tvångslagar som genomdrevs av general Hertzogs regering; dessa lagar är milda i jämförelse med Malans politik. De senaste årtiondena har givit oss erfarenhet av hur totalt tyranniet kan utformas med den moderna teknikens hjälpmedel: kommunism, fascism och nationalsocialism har skapat en ny standard av statsförtryck och mänsklig förnedring. Men som rasvälde intar Sydafrika en plats för sig; det är inte fråga om åskådning, bildning eller rikedom, utan om färg. Något motstycke finns inte till denna regim, som i namnet av vit och kristen kultur driver behärskandet och exploaterandet av en rad skilda rasgrupper till fulländning.

Varför är det så? En fråga som denna kan besvaras, i den mån ett svar är möjligt, blott genom en detaljerad redogörelse för hur regimen växt fram, hur traditioner

formats och förmäls med nya impulser, hur miljö, händelser och människor i omedvetet samspel nått fram till något egenartat, som efter hand fått det naturligas och självfallnas prägel. Det är fåfängt att tala om någon speciell ondska hos de handlande personerna, om ras- eller nationalkaraktärer, om ett på grundval av några givna utgångspunkter ofrånkomligt förlopp. Blott ett par faktorer som innefattar en del av svaret skall här beröras.

I sista hand brukar de vita i Sydafrika försvara sin politik med två argument, som kan förefalla motsägende. Vi är för få för att kunna kompromissa, säger man. I sydstaterna i USA och i Sydamerika har läget varit ett annat; de vita har varit så många att deras maktställning inte kunnat hotas genom en utvidgning av de andra rasernas rättigheter. Vi är för många, säger man samtidigt; vi kan inte, såsom engelsmännen i Indien eller holländarna i Indonesien, ge oss i väg; för övrigt har vi — det gäller särskilt boerna — intet hemland att återvända till. Dessa synpunkter är riktiga och viktiga, de bidrar att göra problemet till ytterlighet komplicerat. Men de utgår från hållbarheten av den tes man vill bevisa, nämligen att ett samarbete under likställighet är omöjligt.

Att denna tes för de flesta ter sig oemotsäglich sammanhänger med traditioner och föreställningar som utbildades redan under den första invandringstiden. Holländarna kom till Kap år 1652, år 1658 började man importera slavar från andra delar av Afrika och från Java. Redan efter några årtionden kunde i officiella rapporter från den nya kolonin fastslås att européerna inte var farmare, utan plantageägare, och att de i regel kände

kroppsarbete såsom något ovärdigt. Den tanken kommer tillbaka i skildringar och utlåtanden ända fram till våra dagar. Av den patriarkaliska husbondeideologin blev en herrefolksideologi, staten blev ett instrument för det vita ras- och klassväldet. Här saknades, inte helt, men i huvudsak, den frihets- och jämlikhetsideologi som i USA, trots alla förvrängningar och försyndelser, gjort mycket för att fräta sönder tron på de vitas överlägsenhet och rätt att härska. De amerikanska och franska revolutionerna gick i stort sett Sydafrika förbi; hela 1800-talets liberala debatt var detta primitiva folk av jord- och boskapsägare främmande; under 1900-talet har en ung nationalism slagit ned analysen och självkritiken.

Sådant läget nu är kan det visserligen med starka skäl hävdas att Sydafrika i sin helhet, och även de vita, på lång sikt skulle vinna genom utjämning och avspänning. Men för de enskilda vita måste undertryckningen och utnyttjandet framstå som omedelbart förmånliga. Företagaren får billig arbetskraft, bonden lever i välstånd utan kroppsarbete, familjen har gott om tjänare för låga löner, den yrkesskicklige arbetaren känner sig som en monopolist, fri från den konkurrens som likställighet skulle medföra. Då man tänker på hur segt de privilegierade klasserna i Europa hållit fast vid sina företräden, är det inte underligt att de vita i Sydafrika bygger upp en mur av tvångsmedel och fördomar mot de förtrycktas framryckning.

Jämlikhet — det är väl förståeligt att man med fruktan, ja, med skräck tänker på det alternativet. Skall de undertryckta hämnas, skall ett svart välde efterträda

det vita, skall de vita bli en pariasklass? Kommer inte den okunniga och bittra massan att bli ett billigt byte för våldsmän och demagoger, med ständiga regimskiften av sydamerikansk typ eller tyranner av förgrovad Hitlermodell som konsekvens? Utbryter det inte strid mellan infödda, färgade och indier, eller mellan infödda stammar inbördes, om de vita kastar från sig lagen, kulsprutan och batongen? Är inte det vita väldet värnet mot ödeläggelse och barbari? Dessa risker är så påtagliga att många vita kan se sig själva inte som exploatörer, utan som tjänare och martyrer: Det är vår plikt, vår kallelse att härska, vi bär maktens börda för de behärskades skull.

På detta sätt flätas orsaker och motiv, intressen och ideal samman; de storvulna historieuppfattningarna och framstegslärorna blir vettlösa fantasier vid konfrontationen med det konkreta; inför den enskilde försvararen av det bestående vet man inte om han i *grunden* (för att använda ett av metafysikens och illusionismens älskingsord) är en hård egoist eller en romantiker. Benägenheten till kollektivt fördömande bör man skära av inför de invecklade problem, de förvridna och ändå ärliga attityder som möter i Sydafrika.

Och dock kan vi utanförstående säga att *detta går inte*. Vi är alla till en viss grad beredda att göra det onda för att nå det goda; "ändamålet helgar medlen" är en sats hos vilken varje människa söker sin tillflykt, hur subilt man än fattar gott och ont och hur utspekulerat arrangemanget för flykten än är. Men här gäller det att ständigt göra det onda, av fruktan för något ännu värre.

Det gäller att göra generation efter generation hård, att, såsom Peter Abrahams skriver, aldrig återvinna det goda, att ständigt leva i rustning. Det är alltid tvivelaktigt att begagna individualpsykologins begrepp på grupper och folk, och likväl kan inte det vita härskarfolket i Sydafrika karakteriseras utan att ord som personlighetsklyvning och psykos inställer sig. De bud som vi alla finner heliga, även om vi bryter mot dem, skall bli utan mening om medmänniskan har en annan hudfärg. Skräcken, den kollektiva skräcken, måste bli ständigt aktuell, ty annars blir detta sätt att handla olidligt. Västerlandets honnörsord — godhet, tolerans, förståelse, framsteg, mildhet — förtvinar under denna regim. Skall man leva medveten och med gott samvete i en sådan värld, krävs en spänning, ett slags extas, som hos hjälten i en tragedi. Vardagsmänniskorna blott förtarvligas, blir misstänksamma, känslolösa, rädda att möta sina egna tankar — en galenskap utan storhet.

Hur svårt läget är för den enskilde som reflekterar framgår av att bland de intellektuella oron och kritiken blir allt starkare. Litteraturen, den intelligenta journalistiken, uttalanden av människor med känslighet, begåvning och bildning — här finner vi en öppen eller förtulen opposition, ångest inför vad som sker. Det är med tanke härpå som en av de undertrycktas främsta representanter, professor Matthews, kan se det enda hoppet i en sinnesändring inom den vita majoriteten: "Ett stort antal nationalistiska afrikander måste upphöra att se livet i Afrika som en evig kamp mot den svarte mannen." Det är de vitas själar det egentligen gäller, sägs det ofta, litet irriterande, som om även i en själar-

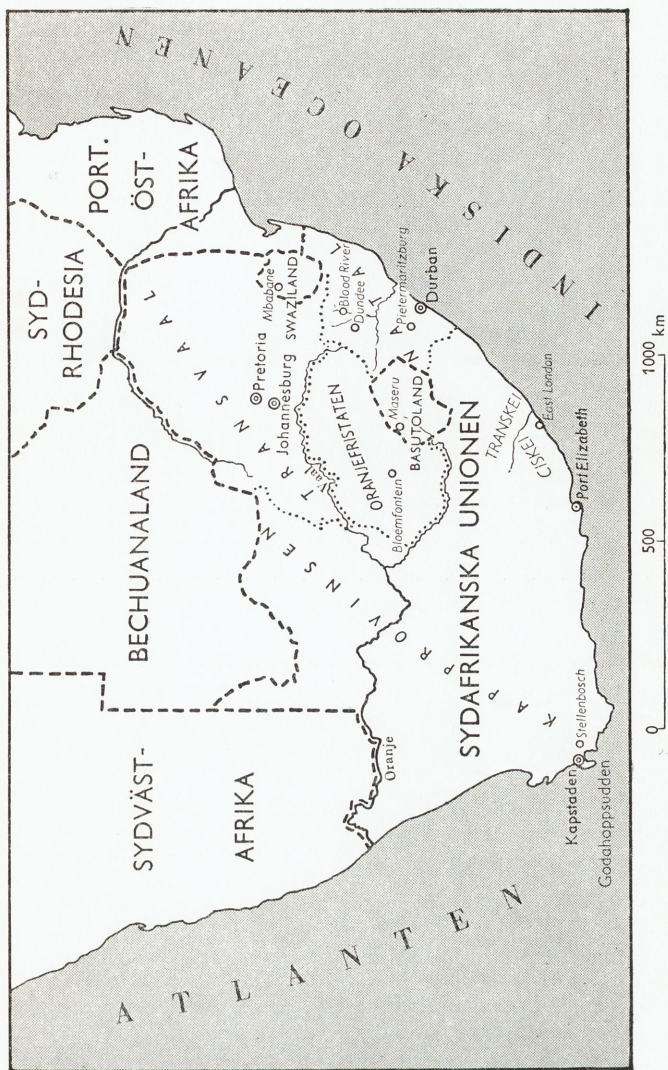
nas värld de vita vore viktigare — säkert är att blott från de vita kan räddningen utan katastrof komma.

Även på ett annat sätt *går det inte*. Den vita folkgruppen växer relativt sakta; folkökningen bland de färgade och indierna är vida större, och med all säkerhet är den större — trots den höga dödligheten — även bland de infödda. Enligt en nyligen ställd prognos kommer de vita om 50 år att utgöra 15 i stället för drygt 20 procent av befolkningen; mot 4,5 millioner vita kommer att stå 21,5 millioner infödda, 3 millioner färgade och 1,4 millioner indier. Även om denna beräkning är pessimistisk från vit synpunkt, kan det utan vidare antas att den anger tendensen. I förening med det ofrånkomliga att industrialiseringen och inflyttningen till städerna ökas innebär detta att det vita väldet för sitt upprätthållande kräver en alltmera långtgående undertryckning, en alltmer perfekt organiserad rasstat. Därmed växer spänningen, förbittringen bland de förtryckta blir allmän och mera obönhörlig.

Under min resa frågade jag alla dem som var förmögna att diskutera, inte bara att göra propaganda, hur de tänkte sig framtiden. Många av dem, inom skilda läger, trodde på en katastrof, ett raskrig vare sig i form av revolution eller massmord, ett blodigt besegrande av de vita. De som inte trodde så räknade med eftergifter innan det blev för sent, med en aktivisering av den fredliga reformkampanjen (möjligen i form av strejker och passivt motstånd) som skulle förmå de vita att successivt mildra sitt välde för att till slut gå med på likställighet. Ingen människa kan bedöma om den möjligheten finns och vart en utveckling i denna riktning kommer att leda. Men så mycket tror jag är säkert: så-

HERBERT TINGSTEN

dant det nu är format kan det vita väldet inte bestå länge. Kanske finns det ingen lösning, i vår humanitära och optimistiska mening; finns det någon, är det genom att de vita går de förtryckta till mötes, i en pånyttfödelse av de idéer som så länge sagts rättfärdiga det vita väldet.

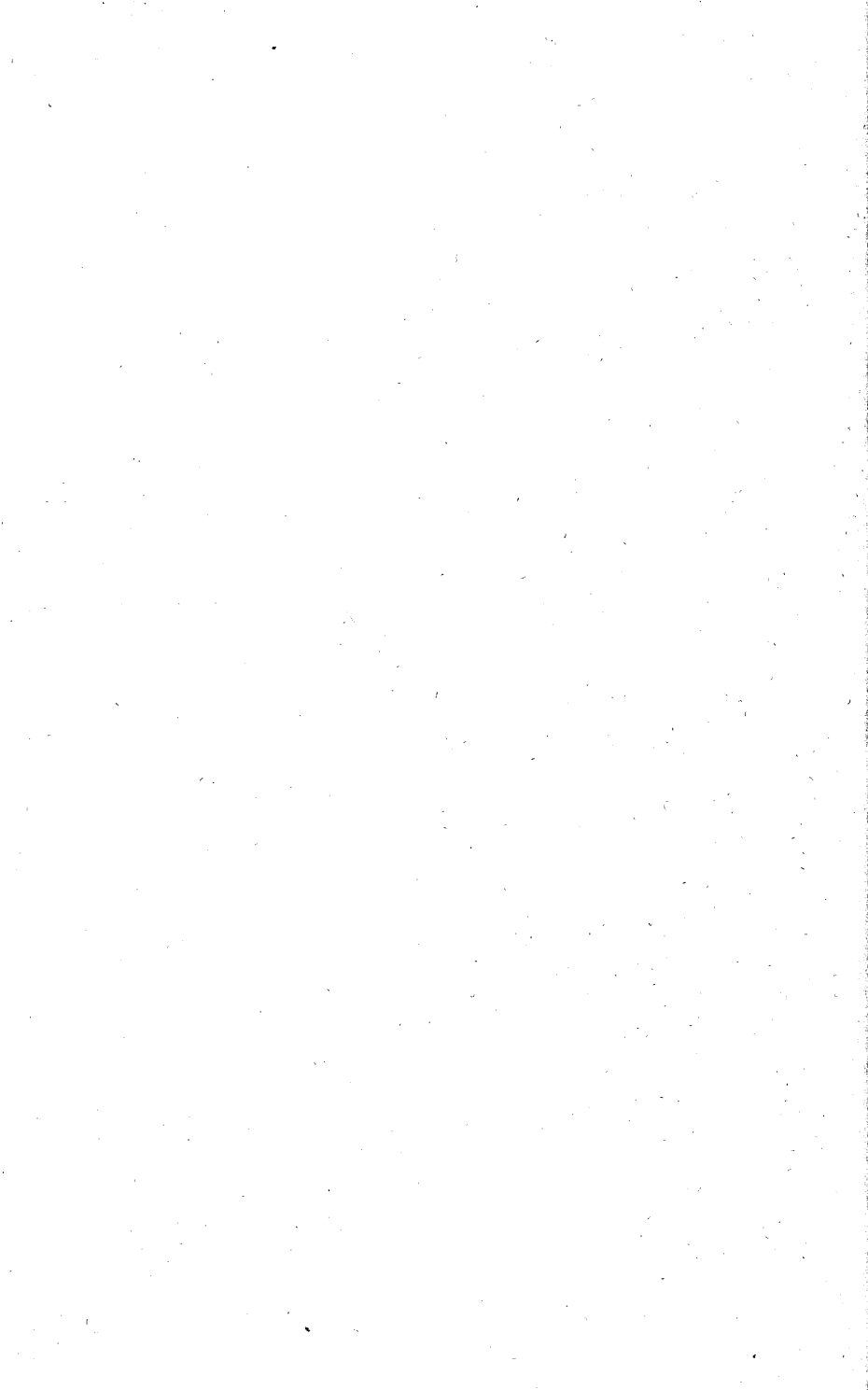

INNEHÅLL

Voortrekkers utvandring	5
Voortrekkers återkomst	12
Intryck från Sydafrika	19
Folk och folknamn	30
Fördomarnas skyddsmur	36
Apartheid som ideologi	47
Behärskandets teknik	53
1) Politiskt, socialt, sexuellt	53
2) Ekonomi och undervisning	58
Diktaturhotet	67
Boer och engelsmän	76
Vit opposition mot rasförtrycket	84
De förtrycktas reaktioner	90
Kyrkor och missioner	97
Rasfrågan i litteraturen	110
Problemet Sydafrika	116

Problemet Sydafrika

Sydafrikanska unionen utgör ett problem, menar HERBERT TINGSTEN, därför att dess nuvarande sociala och politiska struktur inte kan tänkas bli varaktig. Den lilla vita minoritetens faktiska och f. ö. grundlagsfästa herravälde över en stor majoritet av negrer, mulatter och på annat sätt "färgade" är så uppenbart orimligt och verkar också så demoraliserande på de vita själva, att en radikal ändring framstår som ofrånkomlig.

Efter forskningar i ämnet och en studieresa till Sydafrika ger oss nu Tingsten en mycket klar bild både av själva läget och av de bemödanden att ändra detta som har gjorts — framför allt premiärminister Malans bisarra tanke att helt isolera negrerna (apartheid).

Ett djupt medlidande med Sydafrikas både socialt och medborgerligt åsidosatta negrer talar ur boken, och det överförs till läsaren. Men känsloengagemanget fördunklar inte för ett ögonblick författarens klarsyn då det gäller att bena upp både själva problemet och de "ideologier" som det har givit upphov till.

BONNIERS

Pris 9: 50